

Kapitel 6

Karl-Henrik Pettersson

GROVEDA

Om en bondgårds ekonomiska historia
1786–1950

GROVEDAKONKURSEN 1862

Samuel Samuelsson och Salomon Eriksson hade som vi vet köpt Groveda 1796. Samuel dog efter ganska kort tid, 1815, och sonen Lars tog över. Lars Samuelsson brukade och ägde gården fram till 1831 då han, bara 37 år gammal, sålde till sin närmaste granne och faderns kompanjon Salomon Eriksson.

Priset var 4 040 rdl banco. Det var ett mycket lågt pris. Groveda hade 1796 kostat litet under 4 000 rdl specie (3 888). Omräknat med den faktor som brukar användas motsvarar det knappt 11 000 rdl banco.¹ Hälften av detta är 5 500 rdl banco. Med andra ord kunde Salomon Eriksson förvärva också den andra delen Groveda till ett *lägre* pris än vad han och hans far hade betalat 1796 för sin del.

Salomon var vid tiden för köpet över 60 år och det blev sonen Erik som tog över den ena hälften som ägare. Groveda var återigen i en familjs ägo, ganska säkert var den också brukad av samma familj.

När Salomon dog ett par år senare, 1833, gjordes ett arvsskifte med den innebörden att hans änka Stina fick 1/8 mantal och de två döttrarna – Christina och Anna Greta – vardera 3/16 mantal. Tillsammans ägde de med andra ord halva gården. Den andra hälften ägdes således redan av sonen Erik. Dessa ägarförhållanden bestod fram till början av 1840-talet.

Parentetiskt kan vi bara notera att man och kvinna vid den här tiden inte ärvde lika när det gällde jord. ”Sedan 1200-talet ärvde son dubbelt mot dotter inom adeln och allmogen, medan könen voro likställda inom präste- och borgarstånden,” som Sten Carlsson sammanfattar saken.² Det kan vara ett kuriosum värt att notera att just vid Salomon Erikssons bortgång i början av 1830-talet pågick i Sverige en intensiv debatt om inte lika arvsrätt borde gälla för alla medborgare. På samtliga riksdagar från 1828 till 1845 var den lika arvsrätten en huvudfråga – och 1845 togs denna olikhet mellan könen bort.

För 6 666 rdl banco såldes 1842 den ena halvan av Groveda, den del som Salomon Eriksson köpte 1798. Det var en relativt komplicerad ägarskiftestransaktion som gjordes. Sonen Erik Salomonsson reducerade sitt ägande med 1/8 mantal till förmån för sin mor, Stina. Det betydde emellertid inte att hon då ägde 2/8 mantal eftersom 1/8 mantal tillsammans med döttrarnas del i fastigheten hade överlåtits till den nye ägaren av en halvt mantal Groveda – kronofjärdingsman Anders P. Pettersson.

En mänsklig tragedi

En katastrof drabbade familjen Eriksson på senvåren 1847. Inom loppet av någon månad avled både sonen Erik och hans hustru Lina. Det betydde att fem omyndiga barn (det äldsta barnet, Gustav, var född 1832) kom att äga ena halvan av Groveda tillsammans med farmodern Stina – och på det sättet förblev det under i det närmaste en tioårsperiod. Stina Larsdotter dog 1856 och i samband med det kom också barnens ägarandel att säljas. Hur det gick till mer i detalj skall jag återkomma till.

Med det sattes punkt för familjen Salomon Erikssons och hans familjs ägande av Groveda. Det hade sträckt sig över i det närmaste sex decennier.

Anders P. Pettersson köpte således halva Groveda 1842. Orsaken till att han kom att sälja bara fyra år senare kan så här 150 år i efterhand inte klarläggas. Det vi vet är att han sålde sin del av Groveda för 5 000 rdl banco. Det var med andra ord väsentligt mindre än vad han hade betalt bara fyra år tidigare (6.666 rdl banco). En förklaring skulle kunna vara att tiderna på

¹ Det omräkningstal som brukar användas för förhållandena under 1830-talet är att 1 rdl specie motsvarar 2 2/3 rdl banco.

² Carlsson, 1956, s 208.

bara några år hade försämrats och att jordbruksfastigheter hade blivit billigare. Vi vet att konjunkturen vid den här tiden var dåliga i meningen att priserna pressades. Priset på t ex oxar och kor sjönk mycket snabbt i Östergötland under första halvan av 1840-talet.³ En annan förklaring skulle kunna vara att Anders Pettersson inte klarade av att ekonomiskt förvalta Groveda och att gården helt enkelt förföll och därmed minskade i värde. Båda förklaringarna är spekulationer.

Anders Pettersson sålde 1846 till fanjunkaren Johan Ringström, som emellertid ganska snart avled. Änkan Anna Kristina Ringström bodde kvar på Groveda till slutet av 1850-talet.

En ohållbar situation

Det förefaller ganska uppenbart att i mitten av 1850-talet var ägarförhållandena på Groveda ohållbara. Den ena hälften av gården ägdes av den åldrande änkan efter Salomon Eriksson och av fem barn till hennes son Erik, de flesta fortfarande omyndiga. Den andra hälften ägdes av änkan efter fanjunkaren Ringström, inte heller hon var vid den tidpunkten särskilt ung. Det låg i sakens natur att ingen av de två ägarna då själva kunde bruka gården. Det underströk ohållbarheten i situationen.

Det dröjde inte heller innan en ny ägare kom in i bilden. G. O. Dahlstedt köpte 1857 i två skilda transaktioner de båda Grovedagårdarna. Det leder över till ett nytt kapitel i Grovedas ekonomiska historia.

Låt oss börja med en bakgrundsteckning.

JORDBRUKETS FINANSIELLA SITUATION

I en långt utdragen process, 150 år räknat från 1700-talets början, hade det utvecklats en jordmarknad i Sverige. Eller uttryckt på annat sätt, jord hade blivit en tillgång i ekonomisk mening. Äganderätt till jord för bonden hade ändrats från att i första hand ha varit en besittningsrätt för den egna släkten till att bli en allmän rätt att överlåta jorden han ägde till vem som helst när som helst. Gränserna mellan gårdarna hade gjorts tydliga genom rågångsförrättningar. Allmänningar och andra samägda marker i byarna hade privatiserats i samband med storskiften. Mängder av vitesförbud, förbud för namngivna personer eller grupper, ofta ”vanartigt folk”, att vid vite beträda en visst stycke mark hade utfärdats av häradsrätterna.⁴ Och det hade utvecklats en andrahandsmarknad för gårdar. Allt detta hade skett steg för steg i en utvecklingsprocess som började med skatteköpen under 1700-talets första decennier och slutade i mitten av 1800-talet. Möjligen kan vi säga att punkt för den processen sattes i och med att hembudsskyldigheten gentemot den egna släkten, den sk böndsätten, togs bort 1863.

En väl fungerande marknad för jord kräver ytterligare en sak. Det måste finnas kredit. Att köpa en gård har i alla tider varit en stor investering. Nästan undantagslöst fordras det av köparen att han har möjlighet att låna till en del av köpeskillingen. Vi har snuddat vid hur kredit i äldre tider ordnades vid gårdsaffärer. Men mycket hade hänt också i finansieringsfrågan mellan det sena 1700-talet då Samuel Rudin gjorde sina gårdsaffärer och den tid vi nu är framme vid, mitten av 1800-talet.

Fungerande kreditmarknad

När Lars Samuelsson 1831 sålde sin hälft av Groveda till Salomon Eriksson och dennes hustru gick köpet till så att Salomon Eriksson som dellikvid fick ta över ett lån i Rikets Ständers Bank, föregångaren till dagens Riksbank. Det framgår av ett protokoll från hösttinget samma år i Kinda Häradsrätt. Att en köpare övertar ett befintligt banklån kan idag förefalla

³ Peterson, 1989, se bl a figur 4.9 s 69.

⁴ Att man kan se på användandet av vitesförbuden som ett sätt att värna om äganderätten kan det knappast råda något tvivel om. ”Jag menar att vitesförbuden är uttryck för en fördjupning av ägostrukturen”, skriver Maria Ågren i sin avhandling om 17- och 1800-talets jordmarknad i Dalarna. Se Ågren, 1992, s 171-76.

som en trivialitet. Det intressanta är emellertid att ägarna till Groveda någon gång före 1831, kanske redan så tidigt som 1815 då Lars Samuelsson köpte gården, hade belånat fastigheten i "bank".

Möjligheten att låna mot inteckning i jord i Rikets Ständers Bank hade funnits sedan mitten av 1700-talet men hade under flera decennier i praktiken kunnat utnyttjas bara av ståndspersoner. Det var först efter det att systemet med fastighetstaxering införts 1810 som det förekom att bönder fick dessa "riksbankslån". Taxeringsvärdena blev helt enkelt den värderingsnorm som banken tidigare hade saknat men nu hade tillgång till. Det blev ändå ingen omfattande kreditgivning. Av de sammanlagt 70 lån mot inteckning i jordbruksfastighet som i ett Östgötahärad (Dal, söder om Vadstena) registrerades i rätten mellan 1822 och 1828, var bara tre lån i Rikets Ständers Bank. Medelkrediten i banken var 2 000 rdl banco och räntan var 5,25%.⁵ Det fanns naturligtvis variationer mellan häradena men det mest troliga är att i grova drag är bilden från Dals härad karaktäristisk för hela Östergötland, förmodligen för hela landet, vid den här tiden.

Dessa "riksbankslån" kan man se som föregångare till det som några decennier senare skulle komma att bli de sk landshypotekslånen, alltså långfristiga inteckningslån till bönder och andra jordägare från de hypoteksinstitut som länsvis byggdes upp från 1840-talet och framåt. Östgöta Hypoteksförening, som var en av de första i landet, startade sin verksamhet 1845.

Man kan göra en annan iakttagelse utifrån siffermaterialet från Dals härad. Om bara tre inteckningslån av sjuttio var banklån, måste resterande 67 krediter komma från annat håll. Undersökningen visar att det fanns ytterligare några institutioner som beviljade lån mot inteckning till Dals bönder, både lokala kassor och vissa militära pensionsfonder. Men den helt dominerande långivningen, både räknat i antal lån och belopp, svarade privatpersoner för.⁶ Det var både andra bönder och personer som bodde i stad som gav dessa krediter.

Sven Hellström skriver att "det svenska jordbruket fick fram till mitten av 1800-talets leva med i huvudsak lån i den korta kreditens form".⁷ Det är att döma av förhållandena i Dals härad fel. Det fanns bevisligen under 1820-talet, och med all säkerhet också tidigare, *långfristiga* krediter att få för bönderna om de kunde ställa upp med realsäkerhet i jord. Löptiden kunde sträcka sig upp till ett tiotal år och amortering tycks ha varit ovanlig, det vet man från annat håll.⁸ Och denna kreditgivning var inte bara en marginell företeelse. Det anges att de sammanlagda inteckningslånen i Dal under 1820-talet motsvarade i runda tal 30% av det totala taxeringsvärdet för samtliga jordbruksfastigheter i häradet.

Den mest intressanta och genomarbetade studien av de svenska böndernas skuldsättning under 1800-talets första hälft har gjorts av Sture Martinius.⁹ Han visar bl a att för en typisk västgötabonde på en gård i storleksordningen ¼ till ½ mantal utgjorde den sammanlagda nettoskulden i slutet av 1850-talet som ett genomsnitt bara 25% av samtliga hans tillgångar.

⁵ Hoppe & Langton, 1994, s 316 ff.

Att räntan, som Hoppe & Langton anger, som ett genomsnitt skulle vara 5,25% är förvånande. Det är känt (se Svensson, 2001, s 139) att räntan på de fastighetslån som Rikets Ständers Bank lämnade skulle vara 4%, alltså lägre än normalräntenivån vid den här tiden. Varför denna skillnad mellan stipulerad och faktisk utlåningsränta finns i den här undersökningen vet vi inte. En hypotes är att lånet var ett annuitetslån, det vill säga räntan som betalades innehöll både en ränte- och en amorteringsdel.

⁶ Den bilden bekräftas av en annan undersökning av lån mot inteckning i jordbruksfastighet som gjorts för tre Skånesocknar för perioden 1800-1870. Den visar att av samtliga lån mätt i antal var ca 85% från privatpersoner inklusive släktingar, (Svensson, 2001, s 178). Det finns dessutom, kanske något förvånande med tanke på framväxten av den institutionella kreditmarknaden under perioden, i denna undersökning vissa indikationer på att andelen inteckningslån från privatpersoner *ökade* i betydelse med tiden, (s 196).

⁷ Hellström, 1995, s 31.

⁸ Martinius, 1970 a, s 137.

⁹ Ibid.

Av dessa skulder var endast 7% krediter från banker och hypoteksinstitut. Med andra ord var så gott som hela lånestocken från privatpersoner, flertalet var andra bönder.”¹⁰

Säljarlån

Det fanns två kategorier sådana privatlån. Den första – men sannolikt inte den beloppsmässigt dominerande lånetypen¹¹ – var *säljarlånen*. Med andra ord fick säljarna till fastigheten bara en del av köpeskillingen kontant, resten mot revers. Säljarreverser har så länge vi har haft fastighetsmarknad varit en viktig finansieringskälla, i synnerhet i tider av kapitalknapphet. Så sent som under 1980-talets första år, innan kreditmarknaden avreglerades 1985, var det ofta nödvändigt för säljaren av t ex en villafastighet att ligga kvar med en stor del av köpeskillingen i form av ett långfristigt lån till köparen.

Vi vet att det gällde för handeln med gårdar under 1800-talet, och förmodligen särskilt under de ganska ofta återkommande perioderna med ”penningbrist”. Att döma av bouppteckningar och t ex konkursakter från 1800-talet var dessa lån ofta långfristiga i meningen att de löpte på längre tid än fem år, ibland var de till och med ”oändliga”. Det senare innebar att lånen inte amorterades överhuvudtaget – och att det inte heller fanns någon plan för framtida amortering.

Inbördes krediter

Den andra kategorin kan vi kalla *inbördes krediter*. Andra privatpersoner man kände eller kände till, oftast andra bönder, ställde upp med kredit när en gårdsaffär behövde finansieras och givetvis också i andra fall där det krävdes hjälp med finansieringen. Det skapades ett lokalt nätverk av privatpersoner som i praktiken blev en fungerande kreditmarknad. Inte minst bland bönder var, det vet vi med säkerhet, dessa finansieringsnätverk en mycket utbredd företeelse i Sverige under hela 1800-talet. Historikerna har påvisat att för många välsituerade bönder var utlåning i denna form ett sätt att spara. Banksparande framstod inte som något alternativ förrän långt senare.¹² För vissa blev utlåning till och med en rörelse. ”Det fanns bönder som etablerade sig som utlånare i stor skala och dessa kunde skapa avsevärda förmögenheter som i huvudsak bestod av fordringar,” skriver Christer Persson i sin avhandling om 1800-talets Locknevbönder.¹³

Att döma av vad vi sett i Dals härad var en del av dessa krediter utlämnade mot säkerhet i jord. Andra var det inte. De senare var en slags inbördes blancokrediter. Lånetiden för dessa var kort. I en enkel studie av bouppteckningsmaterial från Bankekinds härad i Östergötland med data från tidigt 1800-tal var reverserna som regel daterade samma år som dödsfallet eller året före.¹⁴ Man kan spekulera i att en gång om året skulle räntan betalas och det krävde ett besök hos långivaren. Men kortfristigheten hos lånet var under normala omständigheter bara

¹⁰ Ibid, s 137.

¹¹ I den tidigare refererade Skånestudien (jfr fotnot 140) utgjorde säljarreverserna antalsmässigt ca 15% av hela privatlånestocken (som i sin tur var 85% av samtliga lån mot in-teckningssäkerhet). En ungefär lika stor andel svarade ”innehavaren av skuldebrevet” för (kort sagt en ospecificerad låntagargrupp, eventuellt hade säkerheten inte ens utnyttjats). Den helt dominerande andelen var ”övriga”, en också ospecificerad grupp av långivare där de flesta av allt att döma var andra bönder. Se Svensson, 2001, tabell 7:3, s 191.

¹² ”Bland de 205 undersökta bouppteckningarna fanns från 1867 till 1899 endast 10 med en eller flera fordringar på en bank, i regel en lokal sparbank.” Citatat är från Christer Perssons Locknevistudie, se Persson, 1992, s 278.

¹³ Ibid, s 56. Samma bild ges av många andra. Patric Svensson berättar t ex om en bonde på ett måttligt stort hemman (3/16 mantal) i V. Karaby i västra Skåne som när han avled 1843 hade 73 utestående fordringar till ett sammanlagt värde av 39 408 riksdaler! ”En bonde i grannbyn hade lånat 4833 rdr, en annan bonde 2165 rdr, en mjölnare 1966 rdr.” Man kan som jämförelse notera att ett halvt mantal Groveda vid den tiden kostade 6000 rdr, (Svensson, 2001, s 160).

¹⁴ Olsson, 1998.

formell. Om allt fungerade som det skulle, skrevs med stor säkerhet reversen om på ytterligare ett år. Amorteringar förekom men var ovanliga. Krediten fick löpa så länge långgivaren hade förtroendet kvar och låntagaren behövde kapitalet. I den meningen var också dessa krediter långfristiga.

Bankekindsstudien visar att antalet låntagare hos de bönder som ägnade sig åt utlåning var som ett genomsnitt över 20. Det berättas i studien att Maria Jönsdotter, den största långgivaren med tillsammans 32 krediter utestående när hon 64 år gammal gick bort, hade utlåning till låntagare som bodde i 6 socknar förutom den egna socknen. Det antyder inte bara en rätt omfattande låneverksamhet utan också att den var vida känd. De som behövde kredit visste var den kunde finnas och de var beredda att åka långt för att få sitt lån. Petter Olofssons som var en av gäldenärerna i studien hade sammantaget 10 lån i sex socknar inklusive två lån från långgivare i den egna socknen. Låntagarna i Bankekind sökte sina krediter inom en radie av uppemot 20 km.

Ett synnerligen effektivt system

Det är väl känt att många bönder som lånade pengar på det här sättet också hade egna finansiella fordringar. Det kan tyckas anmärkningsvärt. Eller som Martinius uttrycker det. ”Om en mindre jordägare hade skuld till fem andra mindre jordägare och fordringar på fem, varför drev han då inte in sina fordringar och likviderade sina egna skulder?”. Förklaringen, menar Martinius, är att det skulle ha skapat oro på ”den lokala agrara noninstitutionella kreditmarknaden. Det är möjligt att man ej borde driva in fordringar vid behov utan i stället låna upp pengar.”¹⁵

Det är antagligen inte den verkliga förklaringen. Beteendet är lättare att tolka i termer av riskspridning. För den som behöver låna är det riskmässigt att föredra om det finns många att låna av – och helst många som gör sina bedömningar av hans kreditvärdighet oberoende av varandra. Det senare kan förklara varför gäldenärerna i Bankekindsstudien var beredda att resa över den egna sockengränsen för att få sina krediter. För långgivaren gäller exakt samma samband. Det är riskmässigt bättre att ha många krediter på genomsnittligt måttliga belopp än några få krediter på vardera större belopp. Och likaså minskar kreditrisken om låntagarna inte är ekonomiskt beroende av varandra. Det blir i det perspektivet ekonomiskt rationellt att ge lån också till andra än de som bor närmast.

Allt detta samverkar så att det riskmässigt bästa för både den som ger kredit och den som får kredit är att många är involverade i systemet. Det skapas därigenom också en kollektiv nytta, systemet i sin helhet fungerar bättre. Det mest sannolika är att det i sin tur skapar en kutym eller kultur med innebörden att det är bra att så många som möjligt är involverade i det lokala eller regionala ”banksystemet”. Det förklarar i och för sig inte varför många bönder och andra aktörer i det lokala kreditsystemet *samtidigt* var både placerare och låntagare. Den förklaringen är antagligen strikt finansiell. Det är för en företagare i de allra flesta fall ett rationellt finansiellt beteende att inte betala av på befintliga skulder varje gång som han har pengar som han inte omedelbart behöver. Följden blir att han har både skulder och finansiella fordringar i sin balansräkning och, när han avlider, i sin bouppteckning.

Systemet med inbördes privatkrediter var synnerligen effektivt (vilket givetvis var orsaken till att det under så lång tid, från 1700-talet till en god bit in på 1900-talet, kom att dominera långivningen till bönderna). Det fanns för den som var känd för att sköta sig kredit att få när han behövde den. Systemet var extremt flexibelt, det rymde allt från kortfristiga smålån till långfristiga inteckningskrediter. Det gick fort att få beslut. Lokalkännedomen gjorde att kreditförlusterna blev små.

¹⁵ Martinius, 1970 a, s 137.

Just att det fanns ett *ömsesidigt* intresse hos aktörerna är antagligen den viktigaste förklaringen till varför privatlånen var så viktiga under så lång tid för jordbrukets finansiering.¹⁶ Mot den som av någon anledning hade behov av kredit fanns inom ett ganska snävt geografiskt område en annan person som hade behov av att få hygglig avkastning på det kapital han kunde avvara. Båda hade således ett intresse av att agera på den här lokala marknaden. Och båda aktörerna – låntagaren och långgivaren – kände för det mesta varandra, de var grannar, släktingar eller hade på något annat sätt kunskap om varandras handel ochandel. Det sänkte transaktionskostnaderna men också risken, risken för att långgivaren inte skulle få tillbaka sina pengar och risken för att låntagaren inte skulle få sin kredit förlängd när han var som mest sårbar. Privatlånen och, sett från andra hållet, sparandet i form av finansiella fordringar var, för att uttrycka för ett väl fungerande system.¹⁷

En potentiell svaghet

Det fanns emellertid en potentiell svaghet i systemet. Det fungerade så länge det rådde *normala* förhållanden för det svenska jordbruket, så länge bönderna från ett år till ett annat kunde sälja sin spannmål och sina andra produkter till, på det hela taget, kända priser och så länge det fanns en någorlunda jämn efterfrågan. Kort sagt, så länge både gäldenär och borgenär hade kontroll över läget. Men de våldsamma slag i priser och avsaltningsmöjligheter för jordbrukets produkter som i mitten av 1800-talet blev allt vanligare var systemet inte anpassat för – och framförallt inte för de fleråriga djupa lågkonjunkturer som skulle visa sig i slutet av 1850-talet och sedan bli ett återkommande inslag decennierna därefter.

Det skulle G. O. Dahlstedt komma att få känna på. Men det är en välgrundad förmodan att ingen egentligen förstod denna risk förrän den faktiskt förverkligades.

För att sammanfatta. I mitten av 1800-talet fanns en fungerande kreditmarknad för böndernas allt intensivare handel med jord.

För det första fanns den institutionella kreditgivningen. I allt fler län fanns landshypoteks-föreningar och banker (Linköpings Sparbank grundad 1833, Östgöta Privatbank 1837) och dessa medverkade i finansieringen av böndernas gårdsaffärer. Historikerna tycks emellertid inte vara helt överens om i vilken omfattning det skedde. Gunilla Peterson, som också studerat jordbrukets omvandling i Dals härad, anser att kreditinstituten vid den här tiden ensidigt gynnade storjordbruk på bekostnad av småjordbruk.¹⁸

Sven Hellström som på uppdrag forskat kring Östgöta Hypoteksförenings historia har en annan uppfattning. Om förhållandena i mitten av 1800-talet skriver han: ”Praktiskt taget allt jordbruk utom stadsjordbruk kunde belånas. Lånerätten begränsades emellertid genom att jordbruksfastighet måste ha åsatts ett taxeringsvärde om 1 000 rdr eller värderats till minst 3 000 rdr. Lån beviljades upp till två tredjedelar av taxeringsvärdet eller upp till hälften av det vid s k domarvärdering åsatta fastighetsvärdet. I praktiken innebar beslutet att en bonde som ägde en gård om ¼ mantal normalt hade rätt till hypotekslån.”¹⁹ Som referens kan nämnas att de båda Grovedagårdarna 1862 taxerades till 24 000 rdl. Hellström anser för övrigt också att just Östergötlands bönder var ovanligt gynnade med kreditmöjligheter, åtminstone fram till

¹⁶ Det gällde inte bara jordbrukets finansiering. Det är väl känt, och min egen minnesbild från slutet av 1970-talet, att ett liknande informellt kreditsystem fanns inom de samhällen som ägnade sig åt kustfiske. I de västsvenska fiskesamhällena, t ex på Orust och Tjörn, var ett sådant informellt kreditsystem i funktion, och sannolikt också beloppsmässigt dominerande, till långt in på 1900-talet.

¹⁷ Systemet med privatlån av den här typen i lokala samhällen är väl känt och penetrerat av den ekonomiska forskningen. För en intressant genomgång, se bl a nobelpristagaren George Akerlofs klassiska artikel *The Markets for Lemons* där han visar att den private utlånaren med nära kunskap om låntagaren och den lokala marknaden på ett helt annat sätt än banker och andra kreditinstitutioner kan undvika de dåliga lånen och låntagarna, ”the lemons”. Se Akerlof, 1970, s 499.

¹⁸ Peterson, 1989, s 191.

¹⁹ Hellström, 1995, s 57.

1860-talet då det började bli svårt att få tag i kapital för långfristig utlåning som hypotekslån. Den frågan skall jag återkomma till. Den kan ha haft en viss betydelse för utgången av G. O. Dahlstedts ekonomiska svårigheter på Groveda.

För det andra var systemet med säljarreverser mycket vanligt. Säljaren av gården fick inte ut hela köpesumman utan måste – ibland mot säkerhet i fastigheten, ibland utan – ligga kvar med kanske halva beloppet eller mer. Oftast skrevs dessa reverser utan amortering.

För det tredje fanns de inbördes privatkrediterna, av allt att döma betydelsefulla vid gårdsaffärer och i praktiken det viktigaste systemet för böndernas rörelsefinansiering.

De informella krediterna viktigast

Summan av säljarreverserna och privatkrediterna blev på så sätt beloppsmässigt helt dominerande på skuldsidan i böndernas balansräkningar. Bankekindsstudien, som också omfattade ett antal bouppteckningar från två år i 1850-talets början, ger antagligen en god bild av hur förhållandena såg ut på de flesta håll i landet vid den tiden.²⁰ Av de totala lån på runt 28 000 rdl som dessa personer hade enligt sina bouppteckningar, var bara ca 7 000 rdl eller 25% institutionella krediter. (Lite över hälften av dessa krediter var lån från Östgöta Hypoteksförening, resten var fördelade ungefär lika på några sockenkassor, Linköpings Sparbank och Östgöta Privatbank.) Övriga 75% var privatkrediter. Det skulle betyda att i mitten av 1800-talet stod den informella kreditmarknaden för den helt övervägande delen av böndernas samlade kreditstock. Det finns till och med tecken på att privatlånen *ökade* sin andel av de långfristiga krediterna under perioden 1840-70 jämfört med årtiondena dessförinnan, det gäller i varje fall för lån mot inteckning.²¹ Det kan förvåna med tanke på att det var just under den perioden som hypoteksföreningar och banker etablerade sig och började ge långfristiga lån till bönderna.

Bilden blir tydlig. I mitten av 1800-talet hade vi på det hela taget en väl fungerande gårdsmarknad i Sverige. Synen på ägandet hade vid det laget moderniserats och i nästa steg reglerats i lagstiftning och praxis. Och det fanns långfristig kredit att få också för bönder. En väl fungerande marknad i denna mening betyder att om gårdspriserna mera allmänt stiger, och det gjorde de i Sverige i mitten av 1800-talet som vi skall se, så säger det något om de ekonomiska förhållandena för jordbruket, kort sagt att den förväntade lönsamheten i jordbruket är god och att bönderna ser ljus på framtiden. Det sambandet har jag inledningsvis beskrivit.

GÅRDSPRISERNAS DRAMATISKA UPPGÅNG 1845-60

Gårdspriserna i Sverige började stiga efter 1840. Under en femtonårsperiod från mitten av 1840-talet och fram till omkring 1860 var ökningen enastående snabb. Priserna flerdubblades. Ett ”½ mantal Groveda” betalades som vi vet med 5 000 rdr 1846, tolv år senare med 15 000 rdr, en ökning med 200%. Det var inte en unikt snabb prisökning, snarare tidstypisk.²²

Låt oss granska hur det kan ha gått till.

Vi vet att spannmålspriserna började stiga i mitten av 1840-talet. Prisstegringarna var mycket kraftiga. Priset på havre steg mellan 1845 och 1846 med över 50% på de flesta håll i landet. Prishöjningarna på den nivån var visserligen inte bestående, de varade kanske ett par

²⁰ Att vi kan påstå det beror på att det finns gott om empiriska studier och data från olika delar av landet som har visat på, eller i varje fall antytt, privatlånen helt dominerande andel, 75% eller mer, av böndernas totala kreditstock under 1800-talets första fem decennier, (Hellström 1995; Martinius 1970 a; Nygren, 1981; Persson, 1992; Svensson, 2001). Dessutom finns det nya studier som visar att privatlånen av allt att döma fortsatte att dominera bondejordbrukets finansiering till långt in på 1900-talet, studier refererade av Morell, 2001, s 302 respektive s 357.

²¹ Svensson, 2001, s 189-90.

²² En sådan kurva över gårdsprisernas utveckling för perioden 1830-90 finns hos Martinius, 1970 a, s 73.

år för att sedan falla tillbaka. Men en uppåtgående pristrend var tydlig. Det är också troligt att bönderna vid den här tiden kunde se att många av de investeringar i nyodlingar och större åkerskiften som hade gjorts skulle komma att ge meravkastning, i synnerhet om man kunde räkna med bättre priser. Samtidigt hade som vi vet lönerna för fastanställda drängar och pigor och jordbrukets tillfällighetsarbetare, backstugusittare och andra, inte stigit alls eller mycket måttligt sedan 1820-talet.²³ Realt hade de sjunkit. Det var knappast heller troligt att den trenden skulle komma att ändras under de år man överblickade. Den fortfarande pågående befolkningsökningen på landsbygden tycktes borga för låga löner.

Det var med andra ord i mitten och slutet av 1840-talet ganska naturligt för en bonde att tro att driftsöverskotten i lantbruket i reala termer skulle komma att bli större med tiden.

Ökad framtidstro

Avkastningskravet, den andra faktorn (vid sidan av driftsöverskottet) som bestämmer vilket marknadsvärde en tillgång skall ha borde det vid den här tiden ha varit ganska lågt – och sjunkande. Räntan var i de flesta fall fem eller sex procent. En viss penningvärdesförsämring gjorde att den reala räntan blev lägre vilket sänker avkastningskravet. Det betyder höga och stigande priser. Det gäller allmänt och följaktligen också för gårdar.

Till det kommer effekterna av en positiv riskbedömning som också sänker avkastningskravet. Vi kan vara ganska säkra på att den som stod i begrepp att köpa en gård vid denna tid, medvetet men mera troligt omedvetet, sänkte sin riskpremie relativt vad som hade gällt tidigare. Eller om man vill uttrycka sig så – tron på framtiden hade ökat bland bönderna.

Hur kunde det motiveras? Ja, det fanns goda skäl. Det hade således kommit tydliga signaler om stigande priser på jordbrukets produkter. Lite längre fram på 1850-talet kom detta att få sin dramatiska bekräftelse genom att Krimkriget i ett slag stängde för Rysslands spannmålsexport och höjde priserna ännu kraftigare än på 1840-talet. Till det kom en ökad efterfrågan. Det berättas att danska och norska spannmålshandlare i mitten av 1850-talet reste runt bl a i Östergötland och köpte upp all brödsäd man kunde få tag i, främst i de områden som låg i närheten av Göta kanal.²⁴ Befolkningstillväxten fortsatte att både skapa en större inhemsk marknad för jordbrukets produkter och hålla nere lönerna.

Visst, det fanns som jag har beskrivit finansiella risker så som kreditsystemet såg ut med bl a en stor del av skulderna i form av *formellt* ettåriga reverser. Men det skulle komma att visa sig först i slutet av 1850-talet. Det påverkade inte riskbedömningen dessförinnan.

I teorin är det lätt att visa att en sänkt riskpremie – eller om man vill uttrycka sig så, en optimistisk tro på framtiden – allt annat lika får en kraftigt höjande effekt på värdet på en tillgång. Det får den också i praktiken. Det är högst sannolikt att lägre risk är den viktigaste förklaringen till de höjda gårdspriserna i Sverige i mitten av förrförra seklet. Åtminstone till att priserna steg så kraftigt på kort tid.

Stora förmögenheter

Den ekonomisk-historiska forskningen har visat att det var enorma kapitalvärden som skapades hos bönderna under perioden 1830-60. Sture Martinius har räknat ut att det s k agrarkapitalet, kort sagt marknadsvärdet av allt det kapital, fast och rörligt, som fanns på de svenska gårdarna, ökade Realt med något över 5% per år under perioden.²⁵ Det kan förefalla som en måttlig ökning för ett enskilt år men för en så lång period som trettio år blir i praktiken kapitaltillväxten mycket stor. Förmögenhetsmässigt var ökningen också kraftig till följd av att

²³ Se bl a Peterson, 1989, Bild 5:1, s 111.

²⁴ Hedlund-Nyström, 1970, s 25.

²⁵ Martinius, 1970 a, s 146

jordbrukets ”externa” skuldsättning, alltså böndernas upplåning utanför de egna leden på den sk organiserade kreditmarknaden, var mycket begränsad. Martinius beräknar att de svenska böndernas samlade krediter på den organiserade kreditmarknaden 1860 uppgick till ca 170 milj kr. Trettio år tidigare hade skulden varit runt 50 milj kr. Det skall ställas mot att det totala agrara kapitalet samma år, 1860, uppskattades till 2 598 milj kr mot lite över 800 milj kr 30 år tidigare. Böndernas förmögenhet skulle därmed ha stigit med mer än 1 500 milj kr under trettioårsperioden fram till 1860. Det är en anmärkningsvärd förmögenhetsuppbyggnad och, som bl a Eli F. Heckscher påpekar, den ekonomiska grunden för det markant ökade politiska inflytande som bönderna skaffade sig genom bl a de parlamentariska reformerna under 1860-talet.

Ökade förmögenheter till ägarna kan byggas upp genom att *förväntade* (men ännu inte realiserade) inkomster höjer marknadsvärdena på de tillgångar som berörs. Det är uppenbart mot den bakgrund vi har redogjort för att en del av böndernas förmögenhetsuppbyggnad mellan 1830 och 1865 hade en sådan förklaring. Men ökade förmögenheter i ägarledet kan också skapas genom att de *faktiska* inkomsterna under en viss period, i det här fallet perioden 1830-60, ökar genom ökad produktivitet och därmed förbättrad avkastning. Eller genom omfördelning i meningen att ägarna och deras närmaste får, allt annat lika, en större andel av inkomsterna än vad alla andra får.

Man kan nog med visst fog hävda att en del av den förmögenhetsuppbyggnad hos de jordägande bönderna som Martinius registrerar skedde på det senare sättet, genom omfördelning. Visserligen ökade produktiviteten i jordbruket under den aktuella perioden med strax under en procent per år enligt forskarnas beräkningar.²⁶ Det bör ha givit en höjande effekt på tillgångsvärdena, i det här fallet gårdspriserna. Men långt viktigare är sannolikt, det vi tidigare påpekat, att de reala dagsverklönerna i jordbruket, liksom för den delen reallönerna mera allmänt i samhället, hade sjunkit under samma period.²⁷

En ny tid efter 1860

Från 1860-talet och framåt började en helt ny epok för det svenska bondejordbruket. Gårdspriserna forsatte att stiga men väsentligt långsammare än under den hektiska perioden 1845-60. Förmögenhetstillväxten var också långsammare. Det är till och med möjligt att perioden från omkring 1870 fram till sekelskiftet i praktiken inte medförde någon real förmögenhetsuppbyggnad överhuvudtaget för bönderna, bl a till följd av att skulderna i form av bank- och hypotekskrediter som andel av kapitalet ökade markant. Förmögenheten naggades också i kanten av allvarliga ekonomiska bekymmer för det svenska jordbruket under främst 1880-talet.

Detta är frågor som vi skall återkomma till. Dessförinnan skall vi i detalj granska vad som skedde på Groveda under perioden 1857-62. Det är antagligen korrekt att säga att det som då inträffade, G. O. Dahlstedts konkurs och förspelet till den, var tidstypiskt i den meningen att många andra bönder i Sverige drabbades av samma sak vid den här tiden. Logiskt nog, kan man tillägga, eftersom den som köper en tillgång när priset står som högst utsätts för stora ekonomiska påfrestningar när priserna sjunker. Det gällde av allt att döma för det svenska bondejordbruket. Forskarna har visat att intensiteten mätt i antalet gårdar som bytte ägare varje år var särskilt hög i mitten av 1850-talet strax innan prishöjningarna nådde sin kulmen

²⁶ Martinius, 1970 b, s 27.

²⁷ Det kan vara fel att sätta likhetstecken mellan sjunkande reallöner och sjunkande reala inkomster. Det tycks nämligen som om den genomsnittlige arbetaren i jordbruket under 1800-talets första hälft fick flera årsarbetartimmar genom flera arbetade dagar per år. Men om antalet arbetsdagar i jordbruket ökade, skriver Lennart Schön i sin bok *En modern svensk ekonomisk historia*, kan utvecklingen för inkomsten ha varit annorlunda än vad lönerna ger vid handen. ”Om den lönearbetande avlönades fler arbetsdagar under året, kan den reala inkomsten ha varit stabil eller till och med ha ökat.” Se Schön, s 72.

2-3 år senare. Det gick så långt att vissa av hushållningssällskapen i sina årliga berättelser om det svenska jordbruket påpekade allvaret i situationen. ”Många personer har av spannmålsprisernas höjd...låtit sig locka in i egendomsköp, vilka varit förstörande för dem själva och skadliga för de egendomar, vilka utgjort föremål för deras spekulationsanda,” heter det exempelvis i Västmanlands läns hushållningssällskaps berättelse för 1858.²⁸

Det skulle kunna vara en beskrivning av G. O. Dahlstedts tid på Groveda.

G. O. DAHLSTEDTS KONKURS 1862

Den 16 maj 1860 lämnar G. O. Dahlstedt, ägare och brukare av Groveda, in sin konkursansökan till Kinda Häradsrätt i Kisa. Skrivelsen återspeglar sin tid. Det gäller bl a vad som sägs om s k avträdesförmån. Formuleringarna är sirligt eleganta.

Som jag lidit ganska stora förluster genom missgynnande konjunkturen och nu även blifvit hotad av vissa mina kreditorer, hvilka ernä med lagens stränghet af mig utkräva sin fordran, ja, för att inte bereda mina öfrige borgenärer större skada utan hvar och en får lida lika rätt, anhåller jag vördsamt, att till mina borgenärers förnöjande, få afstå all min egendom samt vinna afträdesförmån och personlig frihet.

Med denna ansökan vidfogas i tvenne exemplar med eds förpliktelser underskrifven bouppteckning på tillgångar och skulder, under ödmjuk anhållan få, innan den af mig beedigas, tillägga hvad till äventyrs nu kan af mig blifvit förglömt.

Groveda den 16 maj 1860

G. O. Dahlstedt

I och med denna skrivelse inleddes konkursproceduren. Den skulle komma att vara avslutad först två år senare, våren 1862, då Per Adolf Stefansson och Anders Peter Johanssons fick lagfart (första uppbudet) på köpet av var sin hälft av Groveda. Med det inleddes ett nytt kapitel av gårdens historia i meningen att min egen familj kom in i bilden.

Den här framställningen begränsas till perioden 1857-62. 1857 var det år då G. O. Dahlstedt flyttade till Groveda och denna historia tog sin början. 1862 var således det år då epoken Dahlstedt definitivt hade nått slutpunkten.

Kapitlet har två syften. Dels att beskriva konkursen och dess förhistoria, dels att så långt möjligt analysera hur det kunde komma sig att en konkurs inträffade.

Källor

Det är väsentligen tre källor som har använts. För det första den *konkursakt* som finns i ärendet.

Efter det att konkursen var avslutad sammanställde Kinda Häradsrätt – det var brukligt i alla konkurser – en dossier med de relevanta handlingarna i ärendet. Konkursakten är en guldgruva för den intresserade.²⁹ Med byråkratens försiktighet som rättesnöre har så gott som alla skrivelser, även de mest obetydliga som t ex kallelser till borgenärssammanträden, bevarats. Konkursakten, som är inbunden, innehåller avskrifter eller original av bouppteckning, skrivelser från borgenärerna, skuldsedlar och reverser, kvitton och en mängd andra dokument. Läser man dokumenten noggrant blir man inte bara väl informerad, man kan också ana dramatiken i ärendet.

På konkursaktens försättsblad är tidsordningen för konkursen antecknad.

²⁸ Hedlund-Nyström, 1970, s 29.

²⁹ Konkursakten finns på Landsarkivet i Vadstena, se *Konkursakter från Kinda Häradsrätt, 1859-63, VLA 7*.

1860 den 16 maj inkom hans ansökan,

2 juni första förhöret,

2 juni offentlig stämning,

2 juni...utses kronolänsmannen C. W. Sandström och nämndemannen A. P.

Pettersson i Hallstad till Gode män,

6 juli förhör om underhållet...[som syftar på att Dahlstedt genom en särskild skrivelse till rätten ville ha en högre dagsersättning för att klara sin och familjens livsuppehälle under konkursen]

1861 den 16 januari inställedag för borgenärer och Gode männen, Syslomännen,

16 mars Dom.

För det andra är *Kinda Häradsrätts protokoll i ärendet* i domboken en väsentlig källa.³⁰ De två viktigaste dokumenten är dels en lång listning av de bevakade fordringarna i protokollet från den 16 januari 1861 (nr. 58), dels domen i protokollet från den 16 mars 1861.

För det tredje finns en *värdering av Groveda* daterad den 22 augusti 1860.³¹ Det är ett utförligt dokument och särskilt intressant eftersom det i detalj anger de kostnader och intäkter som lantbruket på Groveda enligt värderingsmännens uppfattning borde ha vid den här tidpunkten.

Till detta kan läggas att *husförhörslängderna för Tjärstad för 1856-61* har använts för att kontrollera när huvudpersonerna bosatte sig på Groveda och flyttade därifrån.

Lagfartsprotokollen från Kinda Häradsrätt har använts för att få fram de exakta uppgifterna om när köpen gjordes, om köpeskillingen etc. Dessutom ger lagfartsprotokollen ofta också mycket detaljerade uppgifter om säljarnas ekonomiska förhållanden. Det gäller t ex lagfartsprotokollet av den 3 juli 1858 (nr 32) där G. O. Dahlstedt får lagfart för sitt köp av halva Groveda av Erik Salomonssons barn.

Det är också relevant att som källa uppge *1830 års konkurslag*.

1830 års konkurslag

Vid tiden för Dahlstedts konkurs gällde 1830 års konkurslag, i sin tur baserad bl a på 1734 års lag och 1818 års konkurslag.³²

På några punkter finns det anledning att peka på olikheter mellan den lagstiftning som gällde 1860 och förhållandena idag. Händelseförloppet blir helt enkelt lättare begripligt om vi vet något om de viktigaste spelreglerna och begreppen vid en konkurs 1860.

En skillnad mot förhållandena idag var att bouppteckningen, alltså förteckningen över konkursboets samtliga tillgångar och skulder, enligt 1830 års lag skulle upprättas av gäldenären själv. I själva verket godkändes inte konkursansökan, som då kallades *avträdesansökan* i meningen gäldenärens ansökan om att få avträda sin egendom, om den inte åtföljdes av en ”med eds förpliktelse underskriften” uppteckning (§ 3-4). Vi skall alltså inte förvånas över att G. O. Dahlstedt själv författade bouppteckningen i samband med sin avträdesansökan.

En annan olikhet gällde förvaltningen av boets tillgångar under konkurstiden. Idag utser rätten en konkursförvaltare, oftast en ansedd advokat eller en av Ackordcentralernas specialister – och det sker redan i samband med att konkursansökan behandlas av rätten. Konkursförvaltaren har under normala omständigheter sedan ansvaret för boet under hela den tid som konkursprocessen pågår. Enligt 1830 års lagstiftning skulle borgenärerna inom sig

³⁰ *Kinda Häradsrätts dombok 1861*. Domboken finns på Landsarkivet i Vadstena.

³¹ Värderingen ligger som en särskild bilaga sist i *Kinda Häradsrätts dombok* för år 1860. Domboken finns på Landsarkivet i Vadstena.

³² Lagen är daterad den 12 mars 1830 och finns i sin helhet återgiven i *Svensk Författningssamling* Nr. 39, 1830.

först utse s k *gode män* (§ 12). Ingick fast egendom i konkursen var en av gode männens uppgifter att värdera tillgången. Eller som det uttrycks i § 16: ”Under anslagstiden låten Gode Män fast egendom lagligen värderas.”

Gode männens ansvar var dock begränsat till konkursprocessens första del, den s k *anslagstiden*, tiden mellan det att avträdesansökan godkännts av rätten och offentlig stämning utfärdats (i det här fallet den 2 juni 1860) och den s k inställelsedagen, den dag borgenärerna senast skulle anmäla och bevaka sina fordringar i rätten (den 16 januari 1861). Efter inställelsedagen skulle borgenärerna i stället för gode män utse en eller flera *sysslomän* (som i och för sig kunde vara samma personer som fungerat som gode män /§ 19/ vilket också blev fallet i Dahlstedt-konkursen), bl a med uppgiften att sälja eventuell fast egendom. Det senare fick nämligen ske tidigast efter det att inställelsedagen passerats (§ 16). Sysslomännen skulle också avsluta konkursen genom att efter det att boet avvecklats ge, så långt möjligt, borgenärerna utdelning med de belopp och efter den förmånsrättsordning som rätten fastställt i domen.

En tredje olikhet var att ”konkursförvaltaren”/sysslomannen inte behövde ge rätten någon slutredovisning i konkursen (Däremot skulle sysslomannen givetvis ge borgenärerna en slutredovisning). Det senare betyder att i äldre konkurser kan det vara svårt att kartlägga hur det slutligen gick, alltså vilken utdelning i konkursen borgenärerna faktiskt fick.

En fjärde olikhet var att gäldenären i 1830 års lag hade ett längre gående personligt ansvar för sina åtaganden i konkurser som avsåg rörelse. I och med att de flesta rörelser idag bedrivs i aktiebolagsform (dock inte jordbruksföretag) blir den praktiska innebörden att ägarens ansvar begränsas till de medel som han som aktieägare har satt in i bolaget. Detta gällde således inte på samma sätt i äldre tider, helt enkelt därför att företagsformer med begränsat personligt ansvar var ovanliga. Grundregeln var att ”gäldenär sware för bristen i den afträdde egendomen, med hwad han framdeles ärfwa eller förwärfwa kan”.

Under vissa speciella omständigheter – ”wådliga händelser, såsom sjö- och brandskada, fiendens härjande, eller annat sådant olycksfall, utan något sitt wållande” (§ 39) – medgavs dock s k *avträdesförmån*. Den praktiska innebörden var att om inte pengarna räckte till för att ge alla med godkända fordringar i konkursen full utdelning med ränta, vilket en konkurs sällan gör och vilket Dahlstedt-konkursen inte heller skulle komma att göra, hade inte borgenärerna någon laglig möjlighet att kräva gäldenären på annat än tillgångar som inte behövdes för familjens livsuppehälle. Eller som det uttrycks i § 40: ”I det fall... Gäldernär afträdes-förmån wunnit, [får borgenärerna] ej af hans framtida tillgångar utsöka hwad till hans eget, hustrus och oförsörjda barns underhåll nödigt är.”³³

Samtliga dessa särdrag och begrepp hos 1830 års konkurslag har viss relevans för G. O. Dahlstedts konkurs, det kommer den fortsatta framställningen att visa.

FÖRSPELET TILL KONKURSEN

Förspelet till konkursen börjar redan i slutet av år 1856. Av någon anledning som vi inte idag vet något närmare om förvärvade G. O. Dahlstedts far, ”Herr Commisarien Peter Adolf Dahlstedt från Hag i Slaka Socken” den 1 november 1856 ett halvt mantal Groveda från ägaren Anna Ringström. Köpekontraktet kom aldrig att fullföljas i meningen att P. A. Dahlstedt fick lagfart på Groveda.

³³ Det fanns i den äldre konkurslagstiftningen, i 1734 års lag, en större möjlighet för gäldenären att få avträdesförmån. En s k hederlig konkurs (att skilja från konkurs orsak av vårdslöshet respektive genom bedrägligt förfarande) ledde som regel till avträdesförmån. Gäldenären kunde genom att uppge all den egendom han hade för tillfället bli fri från alla vidare krav från borgenärerna. Steg för steg under slutet av 1700-talet och fram till 1830 års lagstiftning skärptes villkoren. Se Ågren, 1992, s 56.

Det andra steget togs bara några månader senare. Den 2 mars 1857 undertecknar Anna Ringström ett köpebrev enligt vilket hon försäljer sitt ”halva mantal frälse Grofveda” för 15 000 kr (riksmynt) till G. O. Dahlstedt.³⁴

Samma dag undertecknas de två likalydande skuldsedlar på vardera 5 000 kr som finansierar köpet. I praktiken innebär det att Anna Ringström får 5 000 kr kontant och lämnar kredit på resterande del av köpeskillingen, 10 000 kr. Villkoren för de två säljarlånen var mycket gynnsamma för köparen i meningen att någon amortering inte behövde ske så länge Anna Ringström levde (såvida hon inte begärde det och i så fall måste det ske med ett års uppsägning). Räntan på lånet, 5%, var däremot marknadsmässig om än i det lägre intervallet.

Det går bara att spekulera i orsaken till varför detta fotbyte inom familjen Dahlstedt skedde mellan november 1856 och mars 1857. Kanske var det redan från början tänkt att sonen Dahlstedt skulle köpa Groveda men eftersom han var en så ung man 1856, bara 24 år, var det fadern som fick stå för köpet. Eller, kanske var från början tanken den att fadern skulle avbryta sin ämbetsmannakarriär, han var kronolänsman, och bli hemmansägare på äldre dagar – men att något inträffade som gjorde att det inte längre var möjligt. Sonen fick i stället fullfölja planerna. Vi kommer säkert aldrig att få veta förklaringen till varför det blev på det sättet.

Tillträde 14 mars 1857

Vi vet heller inte om tanken från början var att G. O. Dahlstedt skulle köpa hela Groveda, alltså också förvärva det halva mantal som vid den här tidpunkten ägdes av Salomon Erikssons arvingar. (Fram till 1856 hade, som vi vet, 1/8 mantal ägts av änkan Sara Larsdotter och resterande 3/8 mantal av avlidne sonen Eriks Salomonssons barn. 1856 dog emellertid Sara Larsdotter och ägarförhållandena efter arvskiftet var sådana att sonsonen Gustaf ägde ¼ mantal och hans två systrar, den andra fjärdedelen.) Så blev det emellertid.

Utan att vi med full säkerhet kan uttala oss om tidpunkten för tillträdet i den affären, talar det mesta för att det skedde per den 14 mars 1857, alltså samma dag som Anna Ringströms del av Groveda tillträdde. Skillnaden var att för det första förvärvet fick Dahlstedt lagfart (första uppbudet) redan den 7 mars 1857. Lagfarten för köpet av den andra halvan av Groveda meddelades först den 3 juli 1858, i det närmaste ett och ett halvt år senare. Ändå är indicierna många på att förvärvet i praktiken hade gjorts upp redan på förvåren 1857.

Ett sådant indicium är att räntan på de säljarreverser som fanns även i denna affär skulle räknas från den 14 mars 1857. Det framgår av de skuldsedlar som är daterade den 3 augusti 1857 och som reglerade finansieringen av affären. Gustaf Eriksson i Eksnäs, den ende av Erik Salomonssons barn som vid den här tidpunkten var myndig, och O. F. Castensson i Brevassa som förmyndare för hans båda minderåriga systrar, lånade tillsammans ut 10 000 kr till köparen, samma belopp som Anna Ringström hade beviljat köparen. Räntan på dessa lån var också 5%.

På en väsentlig punkt var villkoren för lånen annorlunda än i den första affären. Lånen skulle amorteras av på mycket kort tid. I själva verket skulle Dahlstedt redan efter ett år, den 14 mars 1858, betala sina långivare över 4 000 kr bara i amortering, alltså 40% av kapitalskulden.

Pengarna räckte inte till

Nettoinkomsterna från jordbruket på Groveda under den här perioden kan med relativt god säkerhet uppskattas till 1 500-2 000 kr per år.³⁵ Och att döma av de handlingar som finns tog

³⁴ I fortsättningen kommer i huvudtexten begreppet ”kr” att användas genomgående. Rätteligen (kronan infördes först 1872) skulle beteckningen vara *Riksdaler riksmünt* men denna – eller dess förkortning *Rdl riksmünt* – används endast i de avskrifter av olika handlingar som finns i huvudtexten och bilagor.

Dahlstedt – utöver en kredit på 1 000 kr – inte upp några nya inteckningslån eller andra krediter av mer långfristig natur under perioden 1858-60. Med andra ord var det likviditetsmässiga *tillflödet*, utöver 1 000 kronorslånet, under dessa tre år begränsat till vad jordbruket gav.

Mot detta inflöde av pengar skall ställas de *utbetalningar* som vi vet skulle göras om skuldebrevens villkor skulle uppfyllas. Dels skulle ränta betalas på de utestående lånen. Försiktigt räknat uppgick räntan till 1 150 kr per år.³⁵ Dels skulle krediterna amorteras – 1858 således med över 4 000 kr, 1859 med nästan lika mycket (ca 3 800 kr) och 1860 med ca 2 000 kr.

Det är lätt att inse hur svår, ja omöjlig, denna ekvation var att lösa. Pengarna som kom in räckte helt enkelt inte till för att täcka de pengar som flöt ut. Utflödet var större än inflödet varje år under perioden 1858-60.

Det är till och med möjligt att med någorlunda hög tillförlitlighet säga något om *när* svårigheterna på allvar började torna upp sig för Dahlstedt.

Svårigheterna tornar upp sig

Året 1857, det år som Dahlstedt tillträdde Groveda, var inget stort problem från likviditetssynpunkt. Jordbruket gav rimligen ungefär de nettointäkter som det skulle komma att ge ända fram till konkursen, alltså här beräknat till 1 500-2 000 kr per år. Det räckte och blev över eftersom några amorteringar på lånen inte gjordes och några räntor inte betalades under år 1857. (Vi utgår från att räntorna, som brukligt betalades i efterskott, dvs den första räntebetalningen skulle enligt reverserna göras den 14 mars 1858.) Dahlstedt hade med all säkerhet också kredit hos auktionsfirmor, köpmän, hantverkare och andra som ”levererade” det lösöre som behövde köpas under hans första år på Groveda.

Svårigheterna började år 1858. Redan någon gång i mars, mindre än ett halvt år efter det att villkoren för lånen hade gjorts upp (skuldsedlarna är daterade den 3 augusti 1857), måste Dahlstedt förklara för Gustaf Eriksson och O. F. Castensson att det inte fanns pengar för den amortering på 2 410 respektive 1 666 kr som skulle göras redan per den 14 mars 1858, åtminstone inte för det fulla beloppet.

Det som skedde, det kan vi se av konkurshandlingarna, var att Gustaf Erikssons lån amorterades. Gustafs två minderåriga systrar måste däremot via sin förmyndare gå med på att avstå från amorteringen. Anledningen till att det blev så är okänd. Kanske körde Gustaf Eriksson den hårda linjen med hot om att försätta Dahlstedt på obestånd. Vi kan ju notera att Dahlstedt i sin avträdesansökan skriver att han blivit hotad av sina kreditorer. Syftade han då på Gustaf Eriksson? Kanske använde Gustaf Eriksson sig av list, grannsämja (Eksnäs låg bara någon kilometer från Groveda) eller vänskap (Gustaf och Gustaf Oskar var ungefär jämgamla).

Att Anna Ringströms kredit inte amorterades var i linje med vad som hade överenskommit när lånet togs upp.

Akut likviditetskris

Under år 1859 måste likviditetssituationen återigen redan i mars ha varit akut. Dahlstedt kunde än en gång betala sina låneräntor – en av anledningarna var kanske den nya kredit på 1

³⁵ Det årliga driftsnettot från jordbruket – 1 500-2 000 kr – är givetvis en uppskattning men välgrundad i meningen att den är baserad på den värdering av Groveda som gjordes med anledning av konkursen sommaren 1860.

³⁶ Enligt skuldsedlar skall G. O. Dahlstedt betala 5 procents ränta på skulden till säljarna. Skulden till säljarna är 20 000 kr, därutöver räknar vi med att ytterligare 3 000 kr är räntebärande skulder. Om vi försiktigtvis antar att räntan är 5% blir den ränta som G. O. Dahlstedt skulle betala ut varje år 1 150 kr. Vi har då bortsett från avkastningen på de förmyndarmedel som Dahlstedt förvaltade efter 1859.

000 kr som hade tagits upp under andra halvåret 1858 – men inga amorteringar överhuvudtaget. Under resten av 1859 kunde av allt att döma Dahlstedt hålla sin ekonomi flytande i meningen betala sina löpande utgifter men han måste ha insett redan då att nästkommande mars – per den 14 mars 1860 – skulle situationen komma att bli ohållbar. Det skulle möjligen finnas pengar för att betala upplupna räntor men ingenting därutöver.

Vid den tidpunkten, våren 1860, var det säkert dessutom väl känt på orten att den unge ägaren av Groveda hade ekonomiska bekymmer. Den insikten stramade lika säkert upp Dahlstedts kredit hos leverantörer av olika slag. Det i sin tur gjorde likviditetssituationen än mer ansträngd. Under vårmånaderna 1860 måste steg för steg alla ha förstått att sanningens ögonblick, konkursen, närmade sig.

Det inträffade den 16 maj 1860 då G. O. Dahlstedt lämnade in sin konkursansökan, eller rättare sagt sin ansökan om att få avträda egendomen, inkl bouppteckning till Kinda Häradsrätt.

FAKTA OM KONKURSEN

Tillgångarna i konkursen var enligt bouppteckningen 34 470 kr. Eftersom ”Fasta Egendomen” (Groveda) värderades till det pris den hade inköpts för – 30 000 kr – värderades följaktligen ”Lösa Egendomen” till resterande 4 470 kr.

Det lösöre som följde med lantbruket, framför allt Kreatur (1 682 kr) samt Åkerredskap (863 kr) värderades till sammanlagt strax under 2 600 kr. Lösöret som hörde till hushållet var efter de rubriker som användes i bouppteckningen – Möbler, Guld, Silver, Koppar, Bleck, Jernsaker (dyraste objektet var t ex här en järnspis värderad till 60 kr), Lerkärl, Glas och Porcelain, Läder, Linnen och Garn samt Sängkläder. Allt som allt värderades hushållets lösöre till 1 800 kr. Det som då återstod för att summera till 4 470 kr var en smärre fordran på ”Fru Ringström, Grofweda för 422 kannor mjölk”.

De beloppsmässigt stora *skulderna* i konkursen har vi redan nämnt, nämligen de lån som säljarna hade lämnat. Vid konkurstillfället gällde att Anna Ringströms fordran var 10 000 kr. Helt enligt villkoren hade ingen amortering skett på det lånet.

Lånet från Gustaf Eriksson, ursprungligen på 5 000 kr, togs i konkursen upp till 3 333 kr. Det betyder att den amortering som gjordes 1858 inte var överenskomna 2 410 kr utan ett lägre belopp, 1 667 kr. Lånet som Gustaf Erikssons båda minderåriga systrar beviljat via sina förmyndare togs upp till nominella beloppet 5 000 kr. De tidigare ägarnas fordran i konkursen uppgick således till sammanlagt 18 333 kr.

Till detta skall läggas en enligt lag prioriterad fordran på något över 11 000 kr avseende förmyndarmedel.

Bakgrunden var den att i november 1858 utsågs Dahlstedt till förmyndare för ”förra nämndemannen Peter Andersson och dennes hustru Anna Chatarina Månsdotter i Opphem”. Denna fordran dolde inte något oegentligt förfarande från Dahlstedts sida. Han hade fått ansvaret för medlen i formellt riktig ordning och på ett tidsmässigt betryggande avstånd från konkursen i maj 1860.

Tre högt prioriterade fordringar

Enligt bouppteckningen fanns ytterligare tre högt prioriterade fordringar i konkursen. Den första är den kredit på 1 000 kr som tidigare nämnts och som Dahlstedt tog upp sensommaren 1858. Eller som det uttrycktes i bouppteckningen: ”Till Lanthushållaren Peter Pettersson i Stafgård, Alhelgona Socken efter skuldsedel den 3 augusti 1858”. Den andra är ett liknande, mindre lån på 1 425 kr från ”bokhållaren A. J. Widoff, Sättuna, Kaga Socken efter skuldsedel

den 27 februari 1856”.³⁷ Den tredje är en kredit på 900 kr till Rikets Ständers Bank, den enda krediten som att döma av bouppteckningen har tagits upp på den s k organiserade kreditmarknaden. Detta lån sattes om så sent som i december 1859 med borgen från A. J. Widoff och en J. Pettersson i Tornby.

Det finns ett i sammanhanget nämnvärt, pikant inslag i den senare affären. För att sätta om sitt lån krävde av allt att döma Rikets Ständers Bank ett uttalande från rätten om att de s k löftesmännen, alltså borgesmännen A. J. Widoff och J. Pettersson och, vilket är mer tankeväckande, gäldenären G. O. Dahlstedt var och en var goda för beloppet 900 kr. Rätten uttalade att så var fallet, de kunde ”hvar för sig fortfarande anses säkra och wederhäftige för föreskrifna beloppet”. Mindre än ett halvt år senare inlämnade Dahlstedt sin avträdesansökan.

Sammantaget uppgick kapitalskulden för dessa fordringar till 32 680 kr.

De totala skulderna

Till detta skall läggas ett tiotal smärre lån, i första hand krediter avseende auktionsinrop, rörelsekrediter från hantverkare, köpmän o dyl – det högsta enskilda lånebeloppet var 305 kr, det lägsta 18 kr. Sammanlagt uppgick dessa skulder till 1 226 kr. Därtill kommer upplupna löner (296 kr) och skatter (86 kr).

Summeras dessa poster uppgick *samtliga* skulder i konkursen till 34 287 kr. Till det skall läggas upplupna räntor vilka specificeras i bouppteckningen till 1 000 kr. Det senare var såvitt man kan förstå en underskattning. För de beloppsmässigt största skulderna hade räntan inte betalats sedan den 14 mars 1859. Grovt räknat kan den obetalda räntefordran vid konkurstillfället i maj 1860 uppskattas till något under 2 000 kr.

Med den justeringen av skuldbeloppet kan konstateras att bristen i konkursen var kring 2 000 kr, dvs skillnaden mellan summa tillgångar 34 470 kr och summa justerade skulder på 36 287 kr. Det var, relativt sett, inget stort underskott. En underskattning av lösörets värde med 50% skulle i praktiken ha eliminerat bristen. Samtidigt måste det understrykas att omdömet grundas på bouppteckningens uppskattningar *innan tillgångarna realiserats* på marknaden. Verkligheten skulle komma att visa sig något mindre generös.

Bouppteckningen hade en formell brist. Dahlstedts hustru Ebba hade inte beedigt riktigheten i uppgifterna vilket hon måste och nu uppmanades att göra. Att åstadkomma det hade emellertid uppenbarligen sina komplikationer. Det framgår av en skrivelse daterad den 2 juni 1860 där hon ber rätten utse: ”...tvenne Män, som till Grofweda sig inställa, för att Eden av mig mottaga och protokoll därom ingiva, emedan jag är hindrad mig inför Häradsrätten personligen inställa i följd av snart inträffande barnsbörd.”

Barnet föddes tre dagar senare, den 5 juni 1860. Det framgår av konkursakten att erforderliga beediganden senare kom rätten tillhanda.

”25 öre per person vilket är exempellöst”

Lite drygt en månad efter avträdesansökan, den 20 juni 1860, lämnar G. O. Dahlstedt in en ny skrivelse till rätten. Skrivelsen är föranledd av det ”underhåll” ur konkursboet som rätten just beviljat familjen Dahlstedt. Skrivelsen är en salvelsefull vädjan om ökat underhåll.

Till Herr Domhofanden och Kinda Härads Rätt

Vid första sammanträdet sistlidna Lördag den 16 dennes uti min konkurs då frågan föredrogs om underhåll för mig, hustru, 3 barn och en piga, beviljades 1 Riksdaler 50

³⁷ I bouppteckningen anges att denna skuldsedel är daterad den 21 februari 1856. I bl a domen talas däremot om den 27 februari. Sannolikt är det senare den korrekta uppgiften varför detta citat ändrats på den här punkten.

öre för dagen till dess dom fallit, vilket belopp realiserat gör 25 öre per person vilket är exempellöst. Jag kan inte härmed wara eller bliwa nöjd...

...får jag nu genast till Herr Domhafanden av Häradsrätten hemställa att borgenärerna kallas till detta lagtima tings sista rättegångsdag, för att höras över denna min nödtvungna klagan samt svaromål avgiva därpå, att mitt underhåll måtte fördubblas, så att massan bliver ålagd att dagligen gottgöra mig 3 Rdl Riksmünt. Skälen äro påtagliga, men därtill får jag äran [meddela] att min hustru är swag efter sin den 5 i denna månad överståndna barnsbörd, så att hon inte kan med sin arbetsförmåga bidra till husbehovet...

Skulle Herr Domhafanden icke kunna, för att hindra en vådlig följd av det otillräckliga underhållet, vid tingets slut föredraga ärendet, så yrkas och anhålles ödmjukt, att urtima ting beramas, dertill fordringsägarna nu ånyo kallas, för att över denna min klagan höras.

Grofvada den 20 juni 1860

Gustaf Oskar Dahlstedt

Rätten tog skrivelsen på allvar. Borgenärerna kallades till sammanträde den 10 juli 1860 ”kl^a 10 förmiddagen” och beviljar familjen ett visst utökat underhåll.

Det är en intressant fråga om en ersättning på 1:50 kr per dag var så ”exempellös” som skrivelsen antyder. På månadsbasis skulle detta innebära att familjen fick en ”lön” på 45 kr. Det kan jämföras med att en dräng på orten, förutom fri mat och bostad, vid denna tid hade ca 15 kr i månadslön, en piga ca 10 kr.³⁸ Den för levnadsnivån avgörande frågan var samtidigt knappast detta pekuniära underhåll utan om Dahlstedt fick bo kvar på gården under tiden närmast efter konkursen, kanske till och med på uppdrag av gode männen driva lantbruket vidare. Med säkerhet vet vi ingenting om detta. Det mest sannolika är dock att Dahlstedt bodde kvar på Grovada fram till den 14 mars 1861. Det framgår bl a av husförhörlängderna att familjen flyttade från Grovada under 1861. Det borde i så fall rimligen ha gjort det möjligt för familjen att få sin försörjning av ”dag-till-dag-produkter”, t ex mjölk, ordnad.

”Ödmjukt anförande till Kinda Härad Rätt”

En skrivelse från G. O. Dahlstedt ställd till Kinda Häradsrätt och daterad den 6 juli 1860 har följande lydelse:

Ödmjukt Anförande till Kinda Härad Rätt.

Då den frågan blivit framställd att jag skall redogöra för de huvudsakliga medel, som jag omhänderhaft, får jag äran lämna en översikt av dem:

*Ett mantal Grofvada inköptes för
samt grödan för*

*30 000:00
2 000:00*

³⁸ Familjen Dahlstedts tre pigor respektive tre drängar hade sammanlagt 400 respektive 550 kr i ”löner och underhåll”. Räknat per månad innebär detta ca 10 respektive 15 kr per person.

<i>Efter den nu ingivna bouppteckningen visar sig att lösa egendomen svarar</i>	<i>4 485:19</i>
<i>mot</i>	
<i>Summa</i>	<i>36 485:19</i>
<i>Att täcka denna summa med äro använda:</i>	
<i>mitt modernearu</i>	<i>8 000:00</i>
<i>upplurna förmyndarmedel</i>	<i>11 055:00</i>
<i>innestående inteckningar i Grofveda</i>	<i>18 333:33</i>
<i>Summa</i>	<i>37 388:33</i>

Genom denna utgift visar sig ett överskott av 903 Riksdaler 14 öre..., som genom missgynnande konjunkturet nu gått förlorade. [Samtidigt] inhämtas att jag redligt förfarit, så att genom mitt förvällande mina fordringsägare icke komma att lida någon kännbar förlust, vilket jag hoppas skall alldeles försvinna, enär lösa egendomen är värderad så att den bära överstiga minst 1/4 del det värde som i bouppteckningen är upptaget.

Grofveda den 6 juli 1860

Gustaf Oskar Dahlstedt

Morsarvet finansierade kontantinsatsen

Det är en avslöjande skrivelse. En ekonom skulle med en gång påtala den ekonomiska sammanställningens logiska brister.³⁹ Bl a saknas i finansieringsdelen vissa skulder, i första hand de privatlån som Dahlstedt tog upp och som jag har redogjort för tidigare. Dessutom kan man konstatera att fastigheten helt utan motivering anses vara värd ytterligare 2 000 kr jämfört med bouppteckningen. Det finns överhuvudtaget ingen dokumentation som styrker att Dahlstedt faktiskt betalade 2 000 kr för ”grödan”.

Men mera intressant är att skrivelsen ger en upplysning om hur kontantinsatsen vid köpet av Groveda finansierades. Av allt att döma – det framgår av skrivelsen och det bekräftas av dokument i konkursakten – fick Gustaf Oskar 1854 ut 8 000 kr i arv efter sin mor. Dessa pengar användes således enligt Dahlstedt för att några år senare betala säljarna av Groveda kontantinsatsen på 10 000 kr. Det som saknades täcktes med all sannolikhet till största delen med det privatlån som A. J. Widoff beviljade i början av år 1856.

EN VÄRDERING AV GROVEDA

Bakgrunden till att en värdering av Groveda genomfördes redan under 1860 var, som vi har sett, att 1830 års konkurslag uttryckligen krävde att gode männen skulle ”fast egendom lagligen värdera”.

Värderingen förrättades den 22 augusti 1860 av ”t f Domhafanden i orten, med biträde av Nämndemännen Christoffer Nilsson i Räfstad och Sam Svensson i Christineberg... Vid

³⁹ Den viktigaste bristen är att skrivelsen blandar ihop två typer av kalkyler. Dels är det en slags finansieringskalkyl för perioden från köpet av Groveda våren 1857 fram till konkursen 1860, dels skall den visa hur stor bristen i boet kan tänkas vara. Om det senare är det syfte Dahlstedt har med sin skrivelse vilket det uppenbarligen är, måste naturligtvis finansieringssättet vid köpet vara ointressant. Morsarvet har helt enkelt inte i en sådan kalkyl att göra. Accepterar vi tillgångssidan skall på skuldsidan finnas *samliga* skulder, ingenting därutöver. Det betyder att mot tillgångarna på 36 485 kr enligt skrivelsen skall ställas de skulder som *bouppteckningen* anger, alltså 34 287 kr. Med andra ord visar skrivelsen av den 6 juli 1860 att det inte längre finns någon brist i boet, inte ens när skulderna också belastas med upplupna räntor på ca 2 000 kr (se huvudtexten).

förrättningen [deltog] ena Godemannen i Konkursen, Kronolänsmannen C. W. Sandström ävensom Galdenären.”

Metodiken vid värderingen är enkel. Man beräknar gårdens inkomster, drar av de uppskattade utgifterna och kapitaliserar nettot med, i det här fallet, 5 procents diskonteringsfaktor. Det belopp man då får är gårdens beräknade värde.

Mera precist grundas kalkylen på följande sifferuppgifter.

Gårdens inkomster under ett år beräknas uppgå till något över 3 000 kr. Merparten av dessa inkomster kommer från spannmålsförsäljning (2 275 kr). Så t ex räknar värderarna med att från Groveda borde varje år kunna säljas råg för 864 kr, vete för 500 kr och havre för 336 kr. Övriga grödor (korn, ärter och potatis) svarar för resterande 575 kr. Till det läggs en inkomst på beräknade 600 kr från försäljning av mjölkprodukter samt vissa andra inkomster, bl a från ”försäljning av gamla kreatur” (75 kr). De totala inkomsterna i kalkylen blir 3 020:75 kr.

Utgifterna under ett år på Groveda räknar värderarna med bör vara ca 1 600 kr. Den största delposten är ”Tjänstefolkets löner och underhåll” som beräknas till 950 kr. På gården borde finnas tre drängar och tre pigor och dessa skulle betalas med 187 respektive 133 kr per år och person vilket således tillsammans blir 950 kr. De näst största utgiftsposterna i kalkylen är utsäde (284 kr) och rörelsekapitalets räntekostnad (156 kr). Till det läggs sedan beräknat underhåll av redskap och byggnader (90 kr) samt diverse skatter (ca 105 kr). De totala utgifterna i kalkylen blir 1 592 kr.

Slutsatsen formuleras på följande sätt:

När utgifterna 1 592 rdl fråndrages inkomsterna 3 020 rdl återstår en behållning av 1 428 rdl vilken efter 5 procent [ger ett värde på] 28 573 rdl och 80 öre, som förvärtningmännen anse vara denna egendoms verkliga värde, beräknat snarare för lågt än för högt.

Värderingen i avskrift återfinns som *bilaga 3*. [saknas här]

Var Groveda verkligen värt 28 500 kr 1860?

Vad kan man säga om värderingsdokumentet? Är värdet av Groveda korrekt beräknat? Svaret är ja om vi med det menar den modell som kalkylen grundas på. Den hade används under lång tid.⁴⁰ Och den används för övrigt fortfarande när företag skall värderas. Det är ingen principiell skillnad mellan dagens avkastningsberäkningar och den som gjordes i det här fallet.

Felkällorna kan finnas i inkomst- och kostnadsuppskattningarna och i den använda diskonteringsfaktorn. Vad gäller inkomsterna finns möjligen ett mindre fel i kalkylen.⁴¹ Det mest

⁴⁰ Lars Herlitz visar hur t ex myndigheterna redan i början av 1700-talet använde avkastningsmodellen för att bedöma t ex frälsejordens värde. Man utgick från den ränta som arrendatorn – eller med dåtidens språkbruk, åbon – betalade och kapitaliserade den till 6 procents ränta och fick på så sätt ett värde på hemmanet som sedan kunde ligga till grund för taxeringen. Se Herlitz, 1974, s 83.

⁴¹ Inkomsterna från mjölkproduktionen (således uppskattade till 600 kr) är beräknade enligt ”16 kor vilka [värderas] efter vanligt arrende i orten à 37:50.” Det är oklart vad som menas med ”arrende” av en ko. Men beloppet 37:50 tycks vara det ungefärliga värdet för en mjölkko vid denna tid, alltså det pris man skulle få betala vid en djurauktion. (Enligt mina efterforskningar värderades en ko enligt bouppteckningar i Kinda 1862 i genomsnitt till 40 kr.) I så fall blir det fel att använda 37:50 som en uppskattning av en kos årliga avkastning. Med andra ord kan det här finnas en viss överskattning av inkomsterna.

Samtidigt är slutsatsen om en överskattning av inkomsterna inte entydig. Det går att hävda att uppgifter i en bouppteckning i samband med dödsfall normalt underskattar värdet och att 60 kr, alltså det värde för en ko som Dahlstedt räknar med i sin bouppteckning, är ett mera korrekt marknadsvärde vid denna tidpunkt. För övrigt

troliga är emellertid att inkomsterna respektive utgifterna på ett rimligt sätt överensstämmer med vad som gällde för den tiden och för en gård av Grovedas storlek och belägenhet.

Det uppskattade värdet på fastigheten, strax under 30 000 kr, förefaller ändå något högt om det bedöms mot vad som betalades på marknaden. Vi vet att Groveda bara några månader senare kom att säljas för 24 000 kr. Vi vet också att andra gårdar belägna i Kinda och av Grovedas storlek, ett mantal, vid denna tid såldes till lägre belopp än 30 000 kr. Ett av skälen till att värderingen hamnade något högt kan, förutom en viss överskattning av inkomsterna, vara att den använda diskonteringsfaktorn (5%) var något för låg. Om detta vet vi emellertid ingenting med säkerhet.

DOMEN

Domen i G. O. Dahlstedts konkurs är lång, den omfattar 14 tätskrivna sidor i domboken 1861.⁴²

Domen är upplagd så att alla fordringar i konkursen redovisas i protokollet från överläggningarna den 16 januari 1861, inställeledagen. Domboken innehåller med andra ord en punktvis redogörelse över de anspråk som borgenärerna har i konkursen. För varje sådan fordran anges borgenärens namn, kapitalskulden, från vilken tidpunkt upplupen ränta skall betalas och vissa andra uppgifter. På punkt efter punkt är det egentligen endast en upprepning av den skuldredovisning som fanns redan i bouppteckningen från den 16 maj 1860.

Själva domen ”aflagd den 16 mars 1861” är i allt väsentligt en redogörelse för förmånsordningen i konkursen. Domen inleds nämligen med ett konstaterande att eftersom inga fordringar i konkursen bestrids, så gäller att rätten ”...endast har att utlåta sig om förmånsrätt och ordning efter vilken [skulderna] skola ur avträdde boet gäldas”.

Efter det att konkurskostnaderna blivit täckta – alltså alla kostnader förknippade med godemännens arbete inkl värderingen av Groveda, andra rese- och traktamentskostnader för inställelse till rätten och, sannolikt, kostnaderna för familjen Dahlstedts underhåll under tiden fram till den 16 mars 1861 – skulle förmånsordningen enligt domen vara följande:

Enligt lag skulle ”tjänstehjonen” – i det här fallet tre drängar och tre pigor – först få full ersättning för sina innestående fordringar. I bouppteckningen (och domen) är dessa fordringar upptagna till sammantaget strax under 300 kr.

Därefter skulle ”bevakade kronoutskylder” täckas ur boet samt, med lika rätt (vilket kan förvåna en sentida iakttagare),...Kamreraren i *Länets Brandstodsbolag*...på oguldna brandstodsavgifter på 7 rdl 68 öre.” Tillsammans uppgick dessa poster till under 100 kr.

Därefter ”i ordning efter varandra” följer de återstående, oprioriterade fordringarna, i praktiken samma som i bouppteckningen.

Domen avslutas på följande sätt:

Då icke ursäkt att gäldenärerna genom vådliga händelser eller olycksfall, utan något deras förvällande, kommit på obestånd, kan avträdesförmån dem icke tillerkännas, utan skola gäldenärerna med sina personer samt vad de framdeles ärua eller förvärva, ansvara för bristen i den avträdde egendomen...

Makarna Dahlstedt fick således inte avträdesförmån, detta trots att Dahlstedt så sent som den 15 januari 1861 i en särskild skrivelse till rätten upprepat sin önskan om avträdesförmån.⁴³ Att

återkommer värdet 60 kr/ko också i värderingen i samband med att rörelsekapitalets räntekostnad räknas ut. Det senare antyder att värderingsmännen faktiskt gjorde en distinktion mellan ”arrende” och ”marknadsvärde”.

Slutsatsen är att siffran 600 kr trots allt kan vara korrekt beräknad.

⁴² De återfinns som nr. 56 i domboken 1861 för Kinda Häradsrätt (den 16 januari 1861, s 172-86).

domstolen inte gick på den linjen är inte särskilt förvånande med tanke på de precisa förutsättningar för att avträdesförmån skulle kunna ges som finns i 1830 års lag och som jag tidigare kort citerat. Det gäller särskilt kravet ”utan något sitt vållande” (§ 39).

Det är svårt att inte hävda att G. O. Dahlstedt hade ett eget vållande till konkursen.

VARFÖR GICK G. O. DAHLSTEDT I KONKURS?

Vi vet givetvis inte med säkerhet varför G. O. Dahlstedt och hans hustru Ebba gick i konkurs. Men vi vet tillräckligt om förhållandena kring konkursen på Groveda för att med viss trovärdighet uttala oss om varför det blev som det blev.

Jag skulle vilja peka på tre orsaker till konkursen – att finansieringen i samband med köpet var otillfredsställande, att Dahlstedts ungdom och oerfarenhet bidrog till att han satte sig i en ekonomiskt ohållbar situation samt att 30 000 kr var ett något för högt pris för Groveda 1857.

Den första av dessa orsaker behöver vi inte tveka om, finansieringen var inte anpassad till situationen. Den andra, att Dahlstedts bristande erfarenhet spelade in, måste visserligen vara spekulation men det är svårt att inte komma till den slutsatsen när man närmare granskar skeendet. Den tredje orsaken, att priset på Groveda blev för högt, särskilt när vi vet att tiderna efter 1857 blev sämre, är också svår att bestrida.

Låt oss ta varje orsak för sig.

Otillräcklig finansiering

Det finns i princip två slags konkurser. Den ena grundas på att det egna kapitalet är förbrukat. Det är med andra ord en solvenskris som utlöser konkursen. Den andra grundas på att pengarna är slut. Det finns inte kontanta medel i tillräcklig omfattning för att betala upplupna räkningar och kapitalkulder alldeles oberoende av om soliditeten är acceptabel eller inte. Det är således en likviditetskris som i det fallet leder till konkurs.

För det mesta är verkligheten inte så renodlad. De flesta faktiska konkurser är en blandning av de två arketyperna. Om soliditeten är dålig sinar förr eller senare också kassan. Och det är sällan som dåligt med pengar ensamt utlöser en konkurs för ett företag.

Det speciella med Grovedakonkursen är att den faktiskt var mycket renodlad – familjen Dahlstedt gick i konkurs helt enkelt eftersom pengarna var slut, inte därför att det egna kapitalet var förbrukat. Vill man spetsa till formuleringen något kan man säga att en i grunden ganska sund ekonomi gick omkull eftersom villkoren för finansieringen av köpet av Groveda var omöjliga.

Vad menar vi då mera konkret med detta? Ja, kort sagt att villkoren för affären var sådana att en erfaren bankman omedelbart skulle ha förstått att ekonomiska svårigheter för låntagaren var mer eller mindre ofrånkomliga.

För det första skulle 10 000 kr, en tredjedel av köpeskillingen, betalas kontant till säljarna vid förvärvet. Att betala 33% kontant är ett stort åtagande vid varje fastighetsaffär, i synnerhet om den praktiska innebörden är, som i det här fallet, att köparen dränerar sig själv på kapital. Att döma av den dokumentation som finns fick G. O. Dahlstedt använda alla sina likvida medel, i första hand morsarvet, och också ta upp en smärre kredit för att klara kontantinsatsen.

För det andra, och viktigast, skulle 10 000 lånas upp på villkor som mera liknade en rörelsefinansiering än finansieringen av ett fastighetsköp. Med andra ord skulle, som vi vet, lånen från Gustaf Eriksson och hans systrar börja betalas av redan efter ett år – per den 14

⁴³ Skrivelsen är kort och lyder på följande sätt: ”Af inlemnade handlingarna ut min konkurs och redan afgivna redovisningen för densamma inses att skillnaden emellan tillgångarne och skulderna är så ringa att den icke kan föras mig till last, och att jag icke fördolt mitt obestånd eller på annat sätt förnärat mina fordringsägares rätt, derföre anhåller jag vördsamt på sätt 3 kap 40 § uti konkurslagen den 12 mars 1830 stadgar, få vinna avträdesförmån. Grofveda den 15 januari 1861, Gustaf Oskar Dahlstedt.”

mars 1858 – och då med så mycket som 4 076 kr, alltså 40% av kapitalsskulden. Året därpå, våren 1859, skulle ett nästan lika stort belopp – 3 832 kr – amorteras och efter tre år skulle hela lånet vara återbetalt. Ingen köpare kan föra en fastighetsaffär med sådana villkor i hamn om han inte har andra likviditetskällor att ”ösa ur”, andra inkomster än de fastigheten genererar eller andra lånemöjligheter. Det hade inte Dahlstedt. De pengar som han varje år fick ut från lantbruket var mellan 1 500 och 2 000 kr. Det mesta av dessa medel gick åt att betala räntan, det första året uppgick räntan till strax under 1 200 kr. Med andra ord fanns bara en liten del av de pengar som skulle ha behövts för att också klara amorteringarna. Några extra lånemöjligheter fanns av allt att döma inte heller för Dahlstedt. Jag har redan tidigare konstaterat att utöver de lån som han tog upp i samband med köpet av Groveda, finns bara en kredit registrerad, ett mindre lån på 1 000 kr från 1858. Det var antagligen det lånet som gjorde att situationen för Dahlstedt inte blev akut redan våren 1859.

Två reflektioner ligger nära tillhands.

Hur tänkte egentligen Gustaf Eriksson och O. F. Castensson när de drev igenom att säljarreverserna skulle betalas tillbaka på tre år – dessutom med de största amorteringarna i början av perioden? Var det så att de faktiskt trodde att köparen skulle klara av det åtagandet? Eller inbillade de sig kanske att Dahlstedt-familjen var förmögen och att lånen faktiskt skulle komma att betalas tillbaka precis som överenskommet med pengar som kom från familjen? Det var i båda fallen en felbedömning.

Eller var den extremt korta löptiden på lånen ett medvetet försök att tvinga fram en mer långsiktig finansiering? För om Dahlstedt hade kunnat ersätta 10 000 kronorskrediten från syskonen Salomonsson med ett lån i t ex Östgöta Hypoteksförening skulle situationen ha varit helt annorlunda. I själva verket kan man konstatera att om det hade skett, skulle G. O. Dahlstedt inte behövt gå i konkurs. Amorteringarna på ett 10 000 kronors bottenlån från hypoteksföreningen skulle knappast ha uppgått till mer än några hundra kronor per år (med 20 års löptid skulle Dahlstedt ha behövt amortera ca 500 kr årligen). Allt annat lika hade Dahlstedts ekonomi klarat av en sådan amortering.

Den andra reflektionen hänger samman med hur kreditmarknaden egentligen fungerade i slutet av 1850-talet? Det finns två tänkbara förlopp. Det ena är att Dahlstedt faktiskt hade försökt att lägga om den korta 10 000 kronorskrediten till ett långt lån i hypoteksföreningen eller i bank – men fått nej av någon anledning. En sådan anledning kunde vara att pengar för utlåningen saknades. Vi vet att Östgöta Hypoteksförening hade svårigheter med att ge nya krediter under 1857. Obligationsmarknaden (som föreningen skaffade sina utlåningsmedel på) hade, som direktionen uttryckte det, totalt insomnat.⁴⁴ Det var för övrigt ett problem som gällde för landet i sin helhet.⁴⁵

En annan anledning kunde hänga samman med att hypoteksföreningens möjlighet att belåna en jordbruksfastighet vid denna tid inte sträckte sig längre än till halva det uppskattade värdet, i detta fall rimligtvis 15 000 kr fördelat med 7 500 kr på var sin hälft av Groveda, och under alla omständigheter endast mot de bäst liggande inteckningarna.⁴⁶ Med andra ord skulle

⁴⁴ Se Hellström, 1995, s 50.

⁴⁵ De svenska hypoteksföreningarna tvingades ofta skaffa sitt kapital utomlands. Östgötaföreningen var en av de första att emittera ett obligationslån för placering i utlandet, mest sannolikt i Hamburg, 1846. Men också utomlands blev det knappt med kapital under 1850-talet. Hedlund-Nyström beskriver situationen på följande sätt. ”Som enskilda föreningar utan någon statlig garanti i ryggen fick de ofta vidkännas hårda villkor och lånebehovet blev med den ökade omsättningen på fastighetsmarknaden under Krimkriget samt den nymornade aktiviteten i jordförbättringar, mekanisering och rationalisering allt större. *Resultatet blev, att föreningarna pressades mellan delägarnas låneansökningar och svårigheten att själv erhålla lån, och under åren 1857-58 var utlåningen tidvis suspenderad i så gott som samtliga föreningar* (min kursivering).” Se Hedlund-Nyström, 1970, s 37.

⁴⁶ Östgöta Hypoteksförening beviljade vid denna tid lån upp till två tredjedelar av taxeringsvärdet eller upp till hälften av det vid sk domarvärdering åsatta fastighetsvärdet, se Hellström, 1995, s 57. Det är en rimlig gissning

föreningen i detta fall ha botten säkerheterna i fastigheten. Eftersom Anna Ringström redan hade in-teckningarna i botten av fastigheten som säkerhet för sitt lån på 10 000 kr⁴⁷ och knappast skulle vara beredd att ge upp sin därmed gynnade position, skulle hypoteks-föreningen bara ha kunnat bevilja 7 500 kr.

En 7 500 kronors kredit i hypoteksföreningen skulle samtidigt sannolikt ha varit otillräcklig för att lösa Dahlstedts potentiella likviditetsproblem. Det skulle också i praktiken ha tvingat fram en omskrivning av Gustaf Erikssons och systrarnas reverser vilket det kanske från deras sida inte fanns någon vilja till. Eller uttryckt på annat sätt. Det är måhända inte så konstigt att ett lån i Östgöta Hypoteksförening aldrig kom att realiseras av Dahlstedt, inte ens om frågan var uppe till prövning.

Det andra alternativet är att Dahlstedt aldrig ens försökte att lägga om sina lån till en mer rimlig finansiering eftersom han inte förstod i vilken allvarlig situation han hade försatt sig.

Det leder över till vilken betydelse ungdomlig entusiasm och bristande erfarenhet kan ha haft för att en konkurs skulle inträffa.

Ungdomlig entusiasm och bristande erfarenhet

Det är ett faktum att ett antal försäljningar av jordbruksfastigheter av Grovedas storlek gjordes varje år inom Kinda härad under de här åren i slutet av 1850-talet. Det framgår av rättens lagfartsprotokoll. Det är också ett faktum att alla dessa affärer var ekonomiskt sunda i meningen att köparen kunde klara av villkoren för affären utan att konkurs inträffade. Att döma av de konkursakter som finns i Kinda Häradsrätts handlingar på landsarkivet var Groveda-konkursen den enda av sitt slag under i vart fall första delen av 1860-talet.⁴⁸

Eftersom rimligen ungefär samma villkor för finansieringen gällde för dessa andra affärer är det svårt att komma till någon annan slutsats än att G. O. Dahlstedt betedde sig osedvanligt ekonomiskt oerfaret, till och med omdömeslöst. Hur kunde det komma sig?

Ja, man kan åtminstone spekulera i några orsaker. Dahlstedt var, som jag redan har påpekat, bara 24 år när han köpte Groveda. Det var med andra ord en mycket ung man med ofrånkomligen liten erfarenhet som gjorde affären. Om exempelvis ekonomiska förhållanden visste han mänskligt att döma ingenting. Det var också en man som inte kom från bondemiljö, möjligen hade han inte ens arbetat på en bondgård när han plötsligt blev hemmansägare och brukare av en gård. Det värde som ligger i att i en sådan här situation ha en far som själv var bonde gick Dahlstedt miste om. Fadern var som vi vet kronolänsman.

Det går att spekulera i hur denne unge man först köpte Anna Ringströms halva av Groveda och efter det att det köpet var klart i ungdomlig entusiasm fick för sig att han skulle bli ”storbonde” – en gård på ett mantal betraktades vid den här tiden som stor – genom att också köpa den andra delen av gården.

Det kanske började med att han fick arrendet på Eriksson-gården. Det ena gav det andra och han började förhandla med Gustaf Eriksson och systrarnas förmyndare och snabbt kom de fram till en överenskommelse om priset (15 000 kr) och tillträdesdagen (14 mars 1857). Det som återstod att komma överens om var hur köpet skulle finansieras. Dahlstedt såg framför sig en finansieringsmodell liknande den han hade fått med Anna Ringström. Amorteringarna skulle skjutas på framtiden. Säljarna däremot ville ha så mycket som möjligt av

att en domarvärdering av Groveda 1857 skulle ha hamnat på ungefär samma nivå som försäljningspriset, 30 000 kr (bl a eftersom värderingen som gjordes i augusti 1860 slutade på ca 28 000 kr).

⁴⁷ Att det var så kan vi nog vara ganska säkra på. Lagfarten på Dahlstedts köp av Anna Ringströms del av Groveda hade meddelats redan i mars 1857, alltså långt före lagfarten på den andra hälften av Groveda.

⁴⁸ Enligt Valter Elgeskog som studerat förhållandena i Kisa gjordes det en del konkurser i Kinda vid den här tiden. ”Konkurserna blev dock färre än vad man kunde vänta. Åren 1850-1914 såldes endast omkring 15 hemman exekutivt. De allra flesta konkurserna ägde rum åren 1865-1867 samt på 1880-talet. Att exekutiva försäljningar blev så få berodde på att släkten ofta gjorde räddningsaktioner.” Se Elgeskog, 1975, s 166.

köpeskillingen kontant och en så kort löptid som möjligt på lånet. I denna motsättning stod förhandlingarna och stampade under så lång tid att reverserna kom att undertecknas först i början av augusti 1857, alltså ett halvt år efter det att köpekontraktet hade gjorts upp.

Det är en gissning, men ingenting annat än en gissning, att det var under denna förhandling som det avgörande misstaget gjordes. En erfaren person eller en person med erfarna rådgivare skulle inte ha gått med på det upplägg som Dahlstedt gjorde.

Det är svårt att inte komma till den slutsatsen att ungdomlig entusiasm, bristande sakkunskap och dåliga rådgivare (eller möjligen inga erfarna rådgivare alls) faktiskt var en bidragande orsak till att G. O. Dahlstedt gick i konkurs.

Ett tillägg i sammanhanget känns viktigt att göra. Visserligen kan Dahlstedt kritiseras för sina uppenbara omdömesbrister i själva affären. Men bilden av honom bör nyanseras. Dokumenten skapar en bild av Dahlstedt som noggrann och ärlig.

Det är anmärkningsvärt – och antagligen unikt – att den bouppteckning som Dahlstedt upprättade i maj 1860 nästan utan förändringar godtogs av borgenärerna och av rätten. Det är samtidigt kanske inte så konstigt. Bouppteckningen är utförlig, noggrann och tydligt disponerad. Man kan ana sig till att på den här punkten hade Dahlstedt nytta av sin far. Fadern, kronolänsmannen, visste naturligtvis bättre än de flesta hur en bouppteckning skulle se ut och det är en rimlig gissning att han hjälpte till att upprätta den. Också på andra punkter är de skrivelser som G. O. Dahlstedt lämnade in till rätten föredömliga i meningen tydliga och formellt korrekta.

Priset för Groveda för högt

Den tredje medverkande orsaken till konkursen var att det överenskomna priset på Groveda, för hela fastigheten 30 000 kr, av allt att döma var 3-6 000 kr över marknadspriset vid den här tiden i slutet av 1850-talet. Grunden för det påståendet har jag redan redogjort för. Vi kan inte i efterhand veta varför Dahlstedt betalade så mycket som han gjorde för Groveda. Men en anledning kan ha varit de extremt goda tiderna i mitten av 1850-talet.⁴⁹ De för varje år stigande gårdspriserna, och uppgången hade pågått sedan mitten av 1840-talet, hade kanske skapat en slags fartblindhet. Priserna skulle fortsätta uppåt, det var lätt för en ung oerfaren person att tro det. Det blev inte så. Det är också ostridigt att Dahlstedt råkade köpa vid sämsta möjliga tidpunkt, just när priset för jordbruksfastigheter nådde sin kulmen mot slutet av 1850-talet. Under hösten 1857 och första hälften av 1858, alltså mindre än ett år efter det att Dahlstedt köpt Groveda, inleddes nämligen en dramatisk lågkonjunktur i Sverige och i många andra länder. Den har beskrivits som den första världskrisen. Den pressade fastighetspriserna bl a av det skälet att jordbrukets ekonomi försämrades.

Ett viktig tillägg måste göras. Även om Dahlstedt kom att betala för mycket för de båda Groveda-gårdarna, kunde överpriset inte på något sätt ensamt förklara konkursen. I själva verket har jag redan konstaterat att även med den överenskomna köpeskillingen på 30 000 kr skulle med all säkerhet Dahlstedt ha klarat sin ekonomi om finansieringen hade kunnat ordnas på annat, sundare sätt.

Sammantaget blir orsaksbilden tydlig. Dahlstedt gick i konkurs – *inte* till följd av att Groveda skulle ha varit en ekonomiskt osund eller omöjlig verksamhet givet det pris han betalade för gården – utan därför att de lån som hade tagits för att möjliggöra köpet av Eriksson-gården hade orimliga avbetalningsvillkor. Det hade de fått eftersom Dahlstedt antingen inte bättre begrep, inte lyssnade på sina rådgivare eller inte hade omdöme och erfarenhet nog för att skaffa några goda rådgivare. Situationen förvärrades av att det pris han betalade för Groveda-gårdarna blev något för högt.

⁴⁹ Se bl a Hedlund-Nyström, 1970.

Det är tänkbart att vi också borde ha fogat en fjärde orsak – otur – till förklaringarna. Dahlstedt hade otur med timingen av köpet, det har vi just konstaterat. Han köpte när priserna var som högst och vändningen till det sämre som närmast. Det är väl följderna av det som han syftar på i sin avträdesansökan då han talar om ”att ha lidit ganska stora förluster genom missgynnande konjunkturen.”

Men Dahlstedt hade också otur med sina borgenärer i meningen att en av dem var förmyndare. En förmyndare har definitionsmässigt ansvaret för någon annans pengar och med det följer, medvetet eller omedvetet, stor försiktighet. Att bli anklagad för att ha försummat sina huvudmäns intressen är något som alla förmyndare undviker till varje pris. Ett sätt att undvika kritik är att strikt följa regelboken. Vi vet naturligtvis ingenting om vilka personligheter som förmyndarna – O. J. Castensson och senare A. P. Pettersson – var men kanske var de formalister och regelryttare. I så fall är det mycket som talar för att någon av dem valde att i praktiken tvinga Dahlstedt att lämna in sin avträdesansökan med motiveringen att ”annars måste jag göra det”. Det var kanske det som Dahlstedt syftade på när han i sin avträdesansökan talar om att hans kreditorer hotat honom? Hur som helst var det ingen önskesituation för Dahlstedt att bland sina stora fordringsägare ha en som inte företrädde sina egna ekonomiska intressen.

HUR BLEV DET TILL SLUT?

En viktig fråga kvarstår obesvarad – hur gick det i slutänden med Dahlstedt-konkursen? Fick Alla fordringsägare utdelning? Eller förlorade några av borgenärerna, helt eller delvis, sina pengar i konkursen?

Återigen kan vi ingenting säga med säkerhet. Någon slutredovisning till rätten av hur sysslomännen lyckades med sin uppgift att skydda borgenärsintressena i Dahlstedt-konkursen finns inte bevarad. Skälet är som vi vet att 1830 års konkurslag inte krävde att sysslomännens slutredovisning skulle lämnas in till rätten och därmed registreras och bevaras till eftervärlden. Det var i och för sig inte ett helt orimligt synsätt från lagstiftarens sida. Rätten hade åstadkommit två saker. Dels hade fordringarna i konkursen preciserats till belopp och ägare. Dels hade förmånsordningen mellan borgenärerna fastställts. Den principiella idén med att lämna ärendet med det skulle vara att i fortsättningen, efter det att sysslomännen sålt tillgångarna, delat ut likviden enligt rättens domslut och lämnat sin slutliga redovisning till borgenärerna, skulle det vara upp till varje borgenär att bevaka sina intressen.

Vi vet att de nya ägarna till Groveda betalade 24 000 kr för gården. Om vi utgår från att lösöret kunde försäljas till lägst det belopp som bouppteckningen anger (4 470 kr) skulle de samlade tillgångarna i konkursen uppgå till ca 28 500 kr. Skulderna skulle med upplupna räntor vara ca 36 000 kr, alltså en brist i konkursen på ca 7 500 kr.

Med den prioritetsordning som fastställts av rätten fick samtliga borgenärer med inteckningar i Groveda – Anna Ringström, Gustaf Eriksson samt systrarna Eriksson – tillbaka alla sina pengar med ränta. Som vi vet hade redan de anställdas fordringar, vissa upplupna skatter och en smärre obetald räkning från Östgöta Brandstod då fått täckning ur konkursboet. Tillsammans med konkurskostnaderna hade därmed ca 20 000 kr av tillgångarna i boet förbrukats. Det innebär att den prioriterade fordran som följde därefter – nämndemannen A. P. Pettersson som förmyndare för Peter Andersson med en fordran med ränta på runt 11 500 kr (kapitalskulden var 11 021 kr) – inte fick full utdelning.

Givet dessa antaganden skulle en grupp fordringsägare inte ha fått någon utdelning alls. Det gällde de två privatpersoner – Peter Pettersson och A. J. Widoff – som hade givit Dahlstedt handlån på 1 000 kr respektive 1 425 kr. A. J. Widoff hade också, som vi har sett, gått i borgen för lånet på 900 kr i Rikets Ständers Bank och i juni 1860 tvingats infria sitt åtagande.

Hans fordran i boet var alltså 2 325 kr, pengar som han av allt att döma inte fick tillbaka.⁵⁰ Det gällde också, som det nästan alltid gör i konkurser, övriga oprioriterade fordringsägare, köpmän, auktionister och andra som hade lämnat smärre rörelsekrediter till Dahlstedt.

Vad hände med Dahlstedt och hans familj?

En fråga som måste lämnas helt obesvarad är vad som hände med G. O. Dahlstedt och hans familj. Det enda vi vet är att de 1861 flyttade från Groveda till Linköping. Vi vet således också att makarna Dahlstedt inte fick avträdesförmån i domen vilket kan ha inneburit att de under lång tid fick dras med ett ekonomiskt åtagande till de många som faktiskt inte fick någon utdelning i konkursen, låt vara att beloppen inte var så höga. Men det är naturligtvis också möjligt att Dahlstedt med konkursen hade fått en erfarenhet som han kunde dra nytta av. Han var fortfarande en ung man, 28 år, när han flyttade från Groveda 1861.⁵¹ Kanske gjorde konkurserfarenheten det möjligt för honom och hans familj att lyckas med nya ekonomiska företag.

Det faller utanför ramen för den här genomgången att forska vidare i familjen G. O. Dahlstedts öden.

⁵⁰ Dahlstedts far, P. A. Dahlstedt, som själv bara hade givit sonen ett lån på 100 kr vilket han bevakade i konkursen, hade gått i borgen för krediten på 1 425 kr från A. J. Widoff. Om fadern hade resurser nog för att betala Widoff vet vi inte.

⁵¹ G. O. Dahlstedt var född den 3 maj 1832, samma år som hustrun Ebba. När de flyttade från Groveda hade de tre barn. Gustaf född i maj 1856, Per född i december 1857 och Ellen född i maj 1860.